

A császári politika reakcióinak alapvonást II. Rákóczi György és Zrínyi Péter unokájával szemben a gyanakvás adja. A császár környezete egyszerűen nem tud hinni abban, hogy a kivégzett nagy-apa, a bebörtönzött apa és anya leszármazottja lojális lehessen ahhoz az uralkodóhoz, aki mindezt a felelős volt. Ez a gyanakvás, párosulva a dúsgazdag örökös iránti irigységgel, rosszhiszeműséggé és intézményes figyeltetessé konkretizálódott, s ahogy a 17. század a 18.-ba, Rákóczi életkora meg a huszonötödik évébe fordult az érzelmi szakadék a bécsi magatartás és a fokozatosan dacba és keserűségbe hajszolt fiatal főúr között áthidalhatatlanná vált. Az induló dráma komor és nyomasztó színpada ezzel megkapta a főszereplőt is, akit egyre hidegülő családi életéből kibontakozó belső egyedül-léte taszít a közélet felé...

III.

R E C R U D E S C U N T

Itt valahol, ott valahol;
Esett szép szomorú fejekkel
Négy-öt magyar összehajol...
Ady Endre

Hogy valójában hol van és miben áll az a pont, ahol a bőséges okokból elindul a konkrét értelemben vett tett, ahol alakot ölt a szándék politikai értelemben is, Rákóczi Ferenc lelkében is, azt Ady megdöbbenő kifejezőereje minden történettudományos boncolgatás-nál szabatosabban megmondja nekünk. A tett „esett, szép, szomorú fejekkel összehajolt négy-öt magyar” komor beszélgetéseinek eredménye volt. A történelmi értelemben vett elindítás ez, minden egyéb csak körülmény, esetlegesség, részlet.

Az okokról éppúgy a Lipót-féle politika gondoskodik, mint az indítékokról, sőt még Rákóczi a priori lelki diszpozícióit is Lipót császár formálja ki benne is, szüleiben is, nagyszüleiben is, hiszen Lipót a századfordulón már 60 éves és már Rákóczi Ferenc nagyszü-leinek is királya volt.

Rákóczi lélekformálódásának második legnagyobb tényezője talán haláláig hűséges és egyetlen igaz barátja, a nálánál 11 évvel idősebb, kimagaslóan művelt, szellemes, jómegjelenésű grand seigneur, Bercsényi Miklós, aki mindenüvé követi, egészen a kassai dóm kriptájáig.

Bercsényi Miklós izzó magyarsága mellett is császárpárti, 36 éves koráig lojális alattvalója királyának, olyannyira, hogy Lipót őt nevezi ki Felsőmagyarország királyi biztosává. Bercsényi tehát nagyon nagy úr, sokkal nagyobb úr, mint egy főispán. Az adózás elviselhetetlenségét ő is tisztán látja s a katonai atrocitásokkal szemben állandóan hadakozik. Az alkotmány lábbaltiprását is látja, mindezt azonban a háború következményének tekinti és minden reménye a konszolidáció elérkezésében van, és különösen Kollonics „Einrichtungswerk”-jétől vár sokat. Mikor azonban ezt az udvari tanács elutasítja és nyilvánvalóvá lesz, hogy a helyzetet Bécsben állandónak és véglegesnek szánják, Bercsényi a csalódás keserű dühével fordul az osztrák kormányzat ellen.

Az 1697-ben a sátoraljaújhelyi vásáron kirobbant hegyaljai zendülést, amelynek Tokaji Ferenc és Kabay Márton ref. lelkipásztor a vezetői, még maga nyomja el nemesi bandériumokkal és a Montecuccoli vasasvezeték bevetésével, sőt, mivel a zendülők Rákócziával akarnának kapcsolatba jutni, maga sürgeti Rákóczit, hogy siessen Bécsbe, ne is maradjon Magyarországon, nehogy kompromitálni lehessen (s Rákóczi a zendülésben levő vidéket nagy ívben kikerülve, Branyickón és Selmechányán keresztül, szinte menekülés-szerűen el is hagyja az országot), három évvel később azonban ugyanez a Bercsényi már Bécs elleni sakkhúzásokon töpreng és vele töpreng Rákóczi Ferenc is. A századfordulóra Lipót császár gyakorlatilag elvesztette két nagyhatalmú alattvalójának hűségét és erre mind a kortársak, mind az utókor szemében rá is szolgált.

Rákóczi Ferencnek is, Bercsényi Miklósnak is eléggé európai a perspektívájuk és a tájékozottságuk, és eléggé nagy a fajsúlyuk ahhoz, hogy az ő „összehajolásuk” összehasonlíthatatlanul súlyosabb aktus legyen és összehasonlíthatatlanul komolyabb következményekkel járjon, mint az országban úgyszólván mindenfelé, kastélyokban, vagy kisebb kúriákban éppúgy, mint olcsó csapszékben italozás mellett összehajoló „négy-öt” magyaroké¹⁾.

Rákóczi is, Bercsényi is három országban van úgyszólván otthon. Sokat tartózkodnak Bécsben és gyakran megfordulnak Lengyelországban is és mindkét országban a vezető körökkel vannak érintkezésben, Lengyelországban — ahol Rákóczinak egy hercegsége is van — meg éppen kiterjedt rokonsága van mind a kettőnek a lengyel arisztokráciában. Ertesültségük a nemzetközi helyzetről tehát kitűnő. Bécsből a spanyol örökösödési bonyodalmak és a francia diplomáciai erőfeszítések felől²⁾ vannak első kézből származó értesüléseik, Lengyelország vezető körei pedig a svéd-orosz konfliktus fordulataiban vannak erősen érdekelve³⁾. A svéd-orosz háború a szá-

1) Az egykorú források által nyújtott benyomás szerint a kor reményvesztett nemzedéke erősen eliszakosodik. A korábban az iszakosságot annyira megvető nádor, Eszterházy Miklós herceg, aki olyan derekasan és eredménytelenül küzd népéért, iszakossá lesz. Iszakossá lesznek az Eszterházy grófok, egy Erdődy gróf és a nemesség, jobbagyság egyaránt. A kilátástalanság elől alkoholos kábulatba menekülő nemzet úri osztálya bort, paraszti rendje meg olcsó rozspalinkát fogyaszt „kesergői” mellett.

2) Spanyolország utolsó Habsburg-uralkodójának, a gyengeelméjű II. Károlynak nincs utóda. A trónra előző házasságok révén a Bourbonok éppúgy jogot formálnak, mint a Habsburg család ausztriai ága. XIV. Lajos az unokáját akarja a spanyol trónra ültetni, Lipót meg a második fiát, Károlyt (első fia József, a mi I. Józsefünk, akinek korai halála után majd a szobán forgó második fiú lesz III. Károly néven az utóda, akivel egyébként a Habsburg-háznak fiágon Ausztriában is magvaszakad. Mária Teréziával egy új ház, a Habsburg-Lotharingai ház indul). A dologból egy 12 évig tartó háború fog kitörni spanyol-örökösödési háború néven XIV. Lajos és Lipót között, amelyben a Franciaország túlhatalmát nyugtalanul figyelő Anglia Lipóttal lép majd szövetségre. Ennek a háborúnak nagy angol hadvezére a jelenlegi Winston Churchill öse, John Churchill, aki a Marlborough hercegi címet kapja, osztrák hadvezére pedig Savoyai Jenő lesz.

3) A határozottan ázsiai jellegű és színvonalú Oroszországot „európaizálni” akaró Nagy Péter cár ki akarja terjeszteni országa határait a Balti-tenger partjaira,

zadfordulón már javában folyik, mégpedig egyelőre megsemmisítő svéd fölénnyel, a spanyol örökösödési háború pedig, az utolsó Spanyol-Habsburg 1700-ban bekövetkezett halálával a diplomáciai előkészítés stádiumában van és másfél évvel később, 1702-ben meg is fog indulni az osztrák-angol-holland koalíció és Franciaország között.

Az egyre feszültebbé váló külpolitikai helyzet következtében Lipót csapatokat von ki Magyarországról a birodalom veszélyeztetett nyugati, flandriai és déli, olaszországi határainak megerősítésére, és a már robbanásig feszült magyar keserűség számára a kedvező külpolitikai helyzet gyorsan közeledett.

Rákóczi és Bercsényi feszült figyelemmel kísérték a külpolitikai helyzet alakulását és mikor XIV. Lajos a versaillesi tükösteremben spanyol királlyá deklarálta unokáját s a spanyol küldöttség vezetője kijelentette, hogy a „Pyreneusok többé nem léteznek”, Rákóczi és Bercsényi, akik egyébként a lengyelországi francia követvel, Du Heronnal már addig is érintkezésben voltak, úgy hitték, hogy a cselekvés ideje elérkezett.

Rákóczi ekkor türelmetlenségében elkövetett egy hibát. Ahe-lyett, hogy az érintkezést XIV. Lajossal a lengyelországi és a svédországi francia követen keresztül (akivel szintén közvetlen kapcsolatuk volt) vették volna fel, Rákóczi közvetlen kapcsolata megteremtésével kísérletezett s erre alkalmasnak látszott egy osztrák szolgálatban álló francia tiszt, egy bizonyos Longueval nevű kapitány, aki sokat sürgött-forgott Rákócziék körül s aki, kiszaglászva, hogy mi készül, úgy képzelte, hogy az idő a jelentéktelenségből való kiemelkedésre és egy fényes karrier elindítására érkezett. Ez a jellem-telen politikai kalandor vállalkozott arra, hogy Rákóczi levelét továbbítja királyának.

Európa leghatalmasabb és leggőgösebb uralkodója azonban egy ilyen obskurus kis alattvalójával ilyen kényes diplomáciai ügyben természetesen nem állt szóba, de egyébként is, mivel unokáját a spanyolok maguk hívták meg a trónjukra, ekkor még a diplomáciai helyzet minden feszültsége ellenére sem volt akut a háború, hiszen még csak 1701 tavasza volt. Rákóczi ajánlatára tehát csak a külügyminisztérium adott egy semmitmondó választ s Longueval tüzes karrier-álmái ezzel egyszerre szétfoszlottak. Visszatérőben azonban, hogy a veszett fejszének legalább a nyelét megmentse a maga számára, a levelet Bécsben eladta a politikai rendőrségnek.

A régi gyanúhoz ezzel megvolt a tárgyi bizonyíték. Rákóczit áprilisban a kastélyába rajtaütésszerűen benyomuló katonaság a

amely az egész Skandináv világgal együtt Svédország tulajdona ekkoriban. Erre kitűnő alkalom kínálkozik a 15 éves svéd gyermekkirály trónraléptével, akitől — legalábbis Nagy Péter úgy gondolta, könnyűszerrel el lehet ragadni a Baltikumot. A dologból egy húsz évig tartó kemény háború lett, a gyermekkirály részéről olyan villámhadjáratokkal, amelyek meglepték egész Európát, de amellyel Svédország nagyhatalmi rangja megszűnik.

felesége betegágya mellett tartóztatja le és Bécsújhelyen ugyanabba a cellába zárják, ahonnan nagyapját a vesztőhelyre hurcolták. Bercsényi Lengyelországba menekült.

Rákóczi érdekében megmozgatott mindent nemcsak a kiterjedt magyar és német rokonság, hanem volt tanítványukért a nagy befolyással rendelkező jezsuita rend is megtett mindent megtehető. Hiába. Hiába volt az érv, hogy Rákóczi elfogatása felkelést idézhet elő Magyarországon, ami az adott külpolitikai helyzetben súlyos következményekkel járna, hiába volt Lobkowitz hercegné könyörgése, a Rákóczi-veszélyt likvidálni akarták és — a Rákóczi-vagyont is. Így nem maradt más megoldás, mint a szökés. Ennek megszervezésére megtörtént minden intézkedés, de még így sem sikerülhetett volna, ha a bécsújhelyi őrség parancsnoka, egy Lehmann nevű idősebb porosz kapitány, aki fél éves fogság alatt éppannyira szívébe zárta a fiatal Rákóczi rokonszenves alakját, mint amennyire utálta szolgálati beosztását, az egész Habsburg-levegőt, sőt saját derékba tört karrierjének romjain tengődő iszákos életét is, a szó szoros értelmében fel nem áldozza magát érte. Egy bizonyos előre megállapított és előkészített napon, 1701 november 7-én, ruhát cserélt Rákóczival, aki helyett bennmaradt a cellában (és a biztos halálában), Rákóczi pedig egy előre megszervezett útvonalon, váltott lovakkal Lengyelországba menekült, makovici hercegségébe, melynek központja, Breznan vára csakhamar élénk diplomáciai tevékenység góca lett, különösen akkor, amikor a következő évben a spanyol örökösödési háború, némi itáliai előcsatározások után, április végén teljes gépezettel megindult.

A néhány héttel előbb, március 8-án meghalt Orániai Vilmost követő angol uralkodó, Anna királynő 40.000 tőnyi haderővel, a teljes angol flottával és igen komoly pénzüsszeggel lépett be a spanyol trón miatt megindult Bourbon-Habsburg duellumba, és ez az angol bekapcsolódás idézte elő azt, hogy XIV. Lajosnak rövidesen Rákócziékra is szüksége lett. Páris és Breznan között néhány hónap alatt közvetlen kapcsolat épült ki s mire az 1702-ik év lezárult, egy Lipót elleni magyar háború külpolitikai előkészítése főbb vonalakban megtörtént. A diplomáciai munka végrehajtásának oroszánrészét Du Heron és Bonac, XIV. Lajos lengyelországi és svédországi követi végezték. Az egység szerint a franciák műszaki tiszteket és alakulatokat, tüzérseget és havi 50.000 livre subsidiumot adnak⁴).

Most már csak a szabadságharc belső megszervezése volt hátra, ami viszont Rákóczi elfogatásának, menekülésének és lengyelországi tevékenységének hírére Rákóczitól szinte függetlenül indul meg

4) Szekfű Gyulának a Rákóczi-szabadságharc felől a Homan-Szekfű Magyar Történet IV. kötetében adott rendkívül lenéző, lekicsinylő, határozottan ellenszenvet mutató, rideg, elfogult és erősen Habsburg-párti beállítottságu leírásában ez az 50.000 livre, mint Rákócziék lenézett „csatlós” státusának egyik bizonyítéka szerepel. Azt, hogy Lipót viszont az angoloktól kapott pénzbeli subsidiumot, Szekfű nem említi meg.

az 1702-ről 1703-ra forduló tél folyamán saját jobbágyságainak sorai-ban. Ez a tél egyébként is zord ebben az esztendőben s a Rákóczi-birtokokat átvevő császári katonai kormányzat magatartásától még többet szenved a nép. A helyzet szinte az elviselhetetlenségig fokozódik, olyannyira, hogy mikor végre kissé elkésetten kitavaszkodik, tarpai, vári, beregszászi magyar jobbágyságokból egy küldöttség szökik ki Lengyelországba Rákóczihoz panaszt tenni és segítségért könyörögni. A küldöttség vezetői, Esze Tamás és Pap Mihály tarpai jobbágyságok, a bocskoros nemes Major János és a volt Thököly-kuruc Kis Albert, a dolgok pillanatnyi állapotában vigasztaláson és bátorításon kívül alig kapnak valamit, ez az „alig valami” azonban az evangélium maga ezeknek az istentől-embertől elhagyott embereknek a számára. Ez az „alig valami” egy megbízatás, néhány ezer forint meg néhány meggyipiros selyem „Cum Deo pro Patria et Libertate”, „Istenem a Hazáért és a Szabadságért” feliratú szűzmáriás lobogó, amiket a szervezés alatt álló szabadságharc ügye számára lengyel nemesek feleségei hímezték Rákóczinak.

A visszaérkező küldöttség híradása, hogy „Rákóczi jön” a futó tűznél is sebesebben terjedt el Rákóczi munkácsi, beregszászi, tokajvidéki uradalmainak jobbágyság-világában és amikor Breznán várából Magyarországra érkezik első, május 12-én kelezett manifesztuma az „egyházi és világi, nemes és nemtelen magyarokhoz”, amely fegyverre szólít mindenkit „a képtelenül hatalmaskodó, porcióztató, adóztató, sönkát, kenyerünket elvevő német ellen édes hazánk én nemzetünk mellett”, a hatás leírhatatlan.

Pedig még úgyszólván semmi sincs meg egy szabadságharchoz, hisz ehhez egynéhány tucat selyemlobogó, meg a Bercsényi által Lengyelországban felfogadott 800 zsoldos, 400 lengyel nemesi önkéntes, meg a Lengyelországban időközben összeverődött másfélezer nyi bújdosó, összesen mintegy 3000 ember — Szekfű határozottan tendenciózus interpretációjának szavai szerint „egy kis zsoldos csapat” — nem elég⁵).

5) Szekfű szerint „a kátyuba jutott főúri összeesküvést” a jobbágság megmozdulása emelte nemzeti mozgalommá, hiszen „Rákóczi nehezen, hosszas töprengés és latoigatás után állott a nép élére és hagyta el külföldi segély és ígért, külföldi sereg nélkül Lengyelországot”. Nem is ő dönt, hanem „a munkácsi uradalom parasztjai”, akik, „jobban nem is választhatnák volna meg a fegyverforgás időpontját”. — Szekfű Gyula előadásával szemben a tények a következők: Rákócziék és a francia udvar között az egyezés már 1703 március elején megvolt, s a szervezés Lengyelországban serényen folyt. A nagy európai háború legzseniálisabb francia tábornoka, Villars azonban, a kor hadvezetési szabályainak fittyet hányva, télen, februárban rajtaütésszerűen elfoglalja Kehit, a rajnai hídfőt, s ebből kiindulva már áprilisban átkel a Schwarzwaldon és május első napjaiban már a Felső-Dunánál áll, ahonnan a franciákkal szövetséges bajor csapatokkal egyesülve nyolc nap alatt elérhette az alig védett Bécsset, amelyet Villars terve szerint a magyaroknak ugyanekkor kelet felől kellett volna megtámadni. Villars váratlanul korai manővere kényszerítette Rákóczit, hogy az előkészületek befejezése előtt kiadja breznani kiáltványát, május 12-én és 3000 emberével elinduljon Magyarországra, ahol Esze Tamás és Kis Albert alatt már volt egy sebtiben szervezett ezrede, és Beregszászon, Váriban, Tokajon, Munkácsan, Mátészalkán már kitűzték zászlóit.

A dolgoknak ebben a stádiumában Rákóczi habozva indul el Magyarországra és június 16-án, kilenc nappal az ő nevével és az ő zászlói alatt megívott és elvesztett, dolhai csata után lépi át a Vereckei-szoroson érkezve a magyar határt, ahol a környező vidékekről összefutott lakosság és a dolhai csatából menekülő töredékek leírhatatlan jelenetek között fogadják (Szekfű Gyula meglepő véleménye szerint „munkácsi jobbágyain kívül most még egy lélek sem várja, nem kívánja s nem is fogadja”⁶). Útja mentén a Kárpátokból lefelé jövet ezerszámra szegélyezik térdelő parasztok, akik imádkoznak hozzá, mint az Isten küldöttéhez és sírva csókolják meg lova patkójának hátrahagyott nyomát is; a kíséretét követő kis serege óráról-órára, kilométerről-kilométerre nő s néhány hét múlva, júliusban (és nem mint Szekfű írja: decemberben) már kuruc lovaskötélékek nyargalásznak Ausztriában⁷). Mindez bizony határozottan meglepő következtetés egy nép részéről, amely Rákóczit „sem nem várta, sem nem kívánta, sem nem fogadta”.

Ezzel elindul egy nyolc éven át tartó katonai mérkőzés a töröktől elpusztított, némettől kifosztott, saját kormányzat központi irányításával nem rendelkező, saját honvédelmi gépezetnek teljes híjával levő és a másfél évtizedes felszabadító háborúban kimerült magyarság és a Habsburgok között, amelynek bámulatraméltó hadtörténete — Szekfű Gyula bántó, lekicsinylő, sőt gúnyolódó kritikája számára — a „tehetségtelen” seregvezérek, a „koncepció nélküli” hadvezetés, a primitív „üsd-vágd” harcmódor és a „Rajta Miskásan” harcoló, „fegyelmezetlen” csapatok miatt „a szándék és az eredmény discrepantiája miatt olyan lehangoló olvasmány”⁸).

6) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 279 l. Szekfű Gyulát lehetetlen a Rákóczi-szabadságharc egészének és részleteinek lekicsinylő, ellenséges és tendenciózus előadásával nem vádolni. Korunk legkiválóbb, legalaposabb, legmegbízhatóbb és határozottan imponáló historizmusú angol történetírója, G. M. Trevelyan három komoly kötetben több mint 1400 oldalon számol be roppant gazdag dokumentációval az 1701-től 1713-ig terjedő időről (G. M. Trevelyan: England Under Queen Anne, Longmans, Green and Co. kiadása, London 1932), amely részletes leírást ad a Spanyol Örökösödési Háború diplomáciai- és hadtörténetéről egy az egész Európát felölelő kitűnő szintézisben. Ez az 1400 oldalas mű teljes és részletes külpolitikai háttérrel adja a Rákóczi-szabadságharcnak. Aki ezt az angol művet a benne foglalt magyar és Habsburg vonatkozásokkal és azok diplomáciai forrásutalásaival háttérként helyezi Szekfű 38 oldalas előadása Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. kötet 275–314 lapok) mögé, megdöbben és felháborodik nemcsak az előadás lekicsinylő módján, hanem az adatok és idézetek összeválogatásának kurucellenes tendenciáján és a történelmi kép szándékos eltorzításán is.

7) „The Hungarians rebels were already (1703 júliusról van szó) almost at the eastern gate of Vienna. Austria's Treasury was empty, and her armies on the Rhine and in Italy could not return in time”. Trevelyan i. m. I. köt. 319 l.

8) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 294 l. A „szándék és az eredmény discrepantiájának” természetesen az volt a végső oka, hogy a francia-spanyol-bajor szövetség, amelyhez Magyarország tartozott 9 év alatt pénzügyileg elvérzett és fel kellett adnia a háborút, melyet nem az abban csak harmadrangú katonai szerepet vívó Ausztria nyert meg (a spanyol trón mégiscsak a Bourbonoké lett), hanem roppant anyagi segélyforrásai birtokában Anglia, aki az egész angol-holland-osztrák-porosz-hannoveri-portugál-savoyai koalíciót 9 éven át pénzelte (Trevelyan igazolt adatai szerint Anglia, saját haderejének fenntartásán kívül, a szövetséges hadak zsoldjára, ellátására és felszerelésére 9 év

Rákóczinak és a halálos ellenségeitől, kínzóitól és parazitáitól szabadulni akaró magyarságnak a rendelkezésére álló emberanyagon s annak öreg fringiáin kívül úgyszólván semmi egyebe nem volt egy korszerű hadsereg elleni háborúhoz. Még municiója is csak kettő volt: a keserűség és az elszántság.

A magyar nemzetnek Mátyás óta, több mint két évszázadon át önálló hadiszervezete, tábornoki kara, képzett tisztállománya nincs. Erdély hadiszervezete Rákóczi Ferenc nagypapja idején bomlott fel. Zrínyi Miklósnak, a költőnek és hadvezérnek hivatásos magyar hadsereg és hadszervezet felállítására vonatkozó erőfeszítései egy fél évszázaddal előbb beteljesületlen álmok maradtak, amelyeket a Habsburg-politika buktatott el.

A Rákóczi elé meredő első probléma tehát egy országos hadiszervezet rögtönzése és használható tisztikar létrehozása volt bátor, vitéz, de kiképzetlen, nem katonailag és nem katonáknak nevelt civilekből, a második pedig egy máról-holnapra összezsúfolt haderő felszerelése a — semmiből. A legénység kiképzéséről a szó hadászati és harcászati értelmében szó sem lehetett (ilyesmi a nyugati hadseregeknél sem volt, illetve, ami volt, már a bevetések szüneteiben folyt), ehhez képzett kiképző tiszt- és altisztikar és idő kellett volna — legalább két év — már pedig egyik sem állt rendelkezésre. Különösen az első évek folyamán tehát csak guerilla-háborúzásról lehetett szó, amiért Szekfű kéréletlen történelmi ítélőszéke igen lekicsinyló a kuruc-háborút, számonkérve rajta a „nyugati mintájú”, nagy csapattestekkel, zárt kötelékekben megívott ütközeteket, fel-

alatt több mint 12 millió font sterlinget fizetett ki, amikor egy szolga fizetése 5, egy parochus lelkészé átlagosan 20–25 font volt évente). Ami a tehetségtelen és képzetlen „üsd-vágd” magyar seregvezéreket illeti, hát a kor egyik legnagyobb hadvezérének számító Savoyai Jenő leszámításával, a Habsburg-tábornokok tehetetlenségét és hasznavehetetlenségét (a magyar hadszíntéren egymásután váltják le őket) nemcsak Trevelyan, hanem maga Szekfű is megállapítja, a kuruc hadak „fegyelmezetlensége” viszont — amit Szekfű Gyula Rákóczinak tábornokaihoz intézett exhortáló leveleiből vett bőséges idézetekkel támaszt alá — semmivel sem volt nagyobb, mint az angol, vagy a birodalmi, vagy az osztrák hadseregé, amelyre viszont a „nyugati” kormányok legfelsőbb hadvezetősége és számos mindenfelé tárgyalt botrányos esetek elleni tiltakozások panaszkodnak, csak éppen Szekfű ezekből a forrásokból nem közöl idézeteket, mert ő éppen a kuruc hadsereg „inferioritását” akar az olvasóban benyomást kelteni. Azt sem említi, hogy a kor összes hadseregeivel szemben — amelyek a katonáskodást iparszerűleg űző csirkefogókból, kétségbeesett nyomorúkból menekülni akaró szegényekből, börtönökből kiengedett fegyencekből, kényszer-toborzottakból verbuvált zsoldoshadak voltak, amint ezt a képzett újkortörténész Szekfű nagyon jól tudja — a kuruc sereg önkéntes nemzeti hadsereg volt, arra azonban gondosan rámutat, hogy a háború negyedik-ötödik évében, amikor a fáradtság jelei már kezdtek mutatkozni, sokszor kényszer-toborozásra volt szükség és nem mulasztja el idézni kuruc toborzótisztok egykorú jelentéseit, hogy a toborzottak közül sokan már a beszállítás alatt elszédültek, megint elmulasztva annak a megemléztését is, hogy Angliában, a német államokban, Ausztriában kezdettől fogva kényszer-toborzás volt, a betoborzott legénység százával, sokszor kötelékekben szökött meg, sőt állt át a franciákhoz és a császári haderő nemcsak akkor, hanem később is. III. Károly, Mária Terézia, II. József alatt is „köttéllel fogdosta” az ujoncokat, nemcsak Magyarországon, hanem a birodalom területén is (Trevelyan idézett munkájának első kötetében egy kitűnően és alaposan megírt fejezetet szentel a kor hadi szervezetének, hadászatiának és harcászatiának. A Rákócziaké volt legalább olyan jó.)

róván nekik, hogy a császári hadsereg „tetszése szerint sétálgatott“, dult, égetett, pusztított Magyarországon, de ugyanakkor elfelejtve felróni a „nyugati mintájú“ császári hadvezetésnek, hogy a kurucok viszont Ausztriában csinálták pontosan ugyanezt és — Szekfű adatai szerint — még császári tulajdonban lévő kastélyokat is felégették a császári hadvezetés „nyugati mintájának“ fittyet hányva).

Az azonnal meginduló guerilla-hadviselés fedezete alatt mindenekelőtt egy hadfelszerelési ipart kellett létrehozni s a máris harcban álló „Rajta Miskákat“ fel kellett szerelni és fel kellett öltöztetni.

9) Függetlenül attól, hogy masszív hadászathoz egyszerűen nem állt a szükséges hadi gépezet rendelkezésre, a portyázó hadviseléshez viszont a kerek föld legnagyobb — és néhány évtized múlva világhírűvé vált — fegyverneme, a magyar könnyű lovasság a priori adva volt, a guerilla-hadviselési szükségképi volt (s ha a katonailag valóban nem szakképzett Rákócziak történelmileg egyáltalán lehet valamilyen felróni, akkor az az, hogy tábornokaival szemben ő a masszív hadászatot erőltette), erről a hadviselésről olyan lekicsinylően vélekedni, ahogy hadseregét Spanyolországban guerilla hadviselés morzsoltá fel s ez morzsoltá fel az egyébként kiváló német masszív hadvezetést is a Balkánon és jórészen Ukrajnában is a második világháborúban. Mindezt a hadtudományban járattan Szekfű Gyulának esetleg el lehet nézni még akkor is, ha a lekicsinylés a részéről igazában nem a guerilla-hadviselésnek, hanem az akkori magyarságnak, a székelyek lekicsinylési igyekezetében elkövet azonban Szekfű olyat is, amit a Pázmány Péter tudományegyetem újkori magyar történelmi tanszékén ülő professzornak Habsburg-párti beállítottságán túlmenően sem lehet elnézni.

A kuruc hadviselés inferioritását bizonyító buzgalomban Szekfű ezt a mondatot írja le: (Hóman-Szekfű i. m. IV. köt. 284 l.) „A császári hadak ekkor már mindenütt zárt négyeszekben harcoltak...”

A hadászat fejlődésének története szerint viszont a tény az, hogy az európai stratégia ekkor már szakított a „harminc éves háború“ két emberöltővel előbbi elavult zárt négyeszekben alapuló stratégiájával, és már a 17. század végén át-elavult a vonalharca és a frontális rohamokkal kikényszerített döntések stratégiájára, vagyis pontosan a magyar harcmodorra. A 16. és 17. századok „négyeszek“ stratégiájában beállt forradalmi változás előidézője két szenciáció találkozás volt, az egyik a kovás puska, a másik a feltűzhető (gyűrűs) szurony, amelyeket a 17. század utolsó évében kezdenek használni, az addigi kanócos muskétákkal és a lándzsákkal szemben. A dolog nagy hadászati jelentősége abban állt, hogy először a nagy nehéz muskétával operáló muskétást egy mellé beosztott, hosszú lándzsával felfegyverzett lándzsásnak kellett közelharc esetén védenie, a jóval könnyebb kováspuska és a rátűzhető szurony azonban főlősslegessé tette a lándzsást, mert így minden muskétás egyben saját lándzsásává is vált, mert most már nemcsak löni tudott, hanem közelharcban szúrni is. Ez főlősslegessé tette a minden oldalról kifelé meredő hosszú lándzsák által hatalmas sűrűsítővé tett „négyeszeket“ (amelyek belül üresek voltak) és e helyett lehetővé tette a sokkal nagyobb tüzerő következtében újra védehetővé vált hosszú harcvonalakokat, tehát a középkor régi csatarendje, modernebb formában újraéledt.

Az új hadászat általános alkalmazása éppen a spanyol örökösödési háborúban indult el, Marlborough és Savoyai Jenő vezeti be éppen a „zárt négyeszek“ helyett. Szekfű Gyula állításával ellentétben tehát 1704-től már sehol sem harcolnak négyeszekben, hanem már vonalakban és a legősibb és legsajátabb harcmodor, a frontális rohamok alkalmazására térnek át, még a gyalogságnál is, a könnyű lovasság és annak kurucos alkalmazása pedig 35 évvel később a kor legkiválóbb hadigépezetével és legnagyobb hadvezérével, Nagy Frigyessele, szemben Mária Terézia trónját fogja megmenteni. Szekfű azonban — nem szereti a kurucokat, alacsonyrendűnek tekinti teljesítményüket és sajnálja Rákóczit — akit mint derék embert egyébként megdicsér — aki az egyetlen európai színvonalú személyiség volt a kuruc korban s aki „a Rajta Miska hadaktól“ akarta elszoktatni a magyart, de még messze volt a magyar katonai zseni, akinek vaskezeiben, átható kék szeme előtt az egyéni hősiességből, a fürge portákból (a „porta“ kuruc katonai egység) 48-ban fegyvermezett, zárt, modern magyar hadsereg lett“ (Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 285 l.).

Rákóczi egyenruhákat tervezet — a Mária Terézia-kori magyar huszáregyenruhák, amiket magyaros szabásukkal és magyar-barokkos sujtásaikkal az egész világ minden hadserege leutánczott később a könnyű huszár fegyverzetével, hadszervezetével és „üsd-vágd“ harcmodorral együtt, ekkor keletkeztek és több mint két évszázadon át a világ legszebb és lelegegánsabb katonai egyenruháját jelentették — Munkács katonai szabó-, gombkötő-, varró-, festőüzemeket létesít, amelyeket Körössy György főkamrás parancsnoksága alá helyez, 51.000 pár csizmát, 46.000 köpenyt rendel s az egyenruhákat, az általa megadott szabásminták és előírások szerint nagyrészen a vármegyékkel állítja elő. Besztercebányán és Bajmócon szuronygyártat létesít¹⁰⁾, Lengyelországból pisztolyokat szállítat — egyetlen évben pl. 700 darabot — még sátorcsináló zsidókat és ezredzenész cigányokat is rendszerez a csapattesteknél és — francia kiképzőtisztet kérve XIV. Lajostól — elindítja fiatal nemesifjak tisztiképzését is, miután katonai szabályzatokat, magyar katonai terminológiát, magyar vezényszavakat, kürtjeleket kreáltat, hisz a csonka szuverenitás magyarságnak semmi ilyesmi nincs. Felállít egy vörös és egy kék egyenruhás palotás ezredet, egy zöld vadászezredet, egy vörös huszárezredet, egy kék egyenruhás székely kopjászezredet és a magyar legénységgel kiegészített francia gránátosezreddel együtt ez az első hat ezred adja a kuruc haderő alapját, amelyből fokozatosan 31 gyalogezred és 52 huszárezred fog kinőni az egyes vármegyék színeit viselő egyenruhás megyei bandériumokból¹¹⁾.

10) Az egyébként nagyon alapos, részletes, sőt a kuruc haderő hasznavehetetlenségének kifejtésében határozottan bőbeszédű Szekfű Gyula, aki 39 oldalas tanulmányában egyetlen kimagasló kuruc haditettéről sem számol be, a szuronygyártással kapcsolatban, előadására igen jellemzően ezt írja: „1705-ben Pápa német őrségétől szuronyokat vesznek el a kurucok s ezek mintájára kezdték meg Besztercebányán és Bajmócon a szuronygyártást“ (i. m. IV. köt. 286 l.). Az ártatlan mondatban benne van, hogy a superior császári haderő modernül van felszerelve s a kurucok csak kullognak utána. A fákó mondat történetiforrás sunyisága abban van, hogy még a császári haderőhöz képest mintaszzerűen felszerelt angol hadsereget is csak a Szekfű által sokat emlegetett höchstádti csata (1704 aug. 2–13) után szerelik fel a modern szuronyokkal (a höchstádti csatában még csak kevés szuronyos egység van), a császári haderő szuronyokkal való ellátása pontosan 1705-ben indult meg, s a kurucok azon nyomban el is szedik tőlük a szuronyokat s megkezdik a kuruc hadseregnek ezzel az új fegyverrel való felszerelését. Szekfűnek ha már kitért erre, a korrekelt és igaz történelmi kép nyújtásához meg kellett volna említenie, hogy egy új fegyverről van szó, amit a császári haderő is csak akkor kezdett bevezetni. Szekfű azonban enzt elhallgatja, mert ez nem illik bele a kuruc haderőről nyújtott lesújtó képbe.

11) Szekfű, aki aránylag sokat és méltánylóan beszél a kuruc egyenruhákról, a z szintén elhallgatja, hogy az egyenruhás hadsereg Európában szintén egészen modern új dolog. Az ötven évvel előbb befejezett Harminc éves Háborúban egyenruha még nincs, ezt a korszakalkotó újítást — Mátyás király után 200 évvel — XIV. Lajos vezeti be alig két évtizeddel előbb, tőle kezdik a többi uralkodók átvenni — az angolok csak most — s a császári haderőnek csak néhány ezrede egyenruhás még, de Rákóczi kurucai azok! Az egyenruha bevezetésének idejét Európában Szekfű Gyula természetesen tudja, tudja azt is, hogy a kuruc haderő ezen a téren a lehető legmodernebb abban az időben, hiszen újdonsgáról van szó egész Európában s ennek a közlése nélkülözhetetlen lett volna a hű és teljes történelmi képhez, mivel azonban ez megint elmondást jelentett volna az általa inferiorisnak megrajzolt kép szempontjából, egyszerűen elhallgatta és ez ugyanaz a részéről, mint a császári hadsereg elavult „négyeszei“, amelyeket követendő példaként említ, amelynek hiányáért megrója a

Mindez csak néhány — mellesleg Szekfű műveiből vett — adat, de ez a néhány adat is nyújt elégséges képet az olvasó számára arról, hogy hogy festettek Rákóczi — Rajta Miskái.

Mindezt Rákóczi — különösen az első két évben — saját magánvagyonából és a birtokbavett kincstári javak bevételeiből fedezi, hisz a francia subsidium, amely eleinte amúgy is csak 10.000 livre, mindennek csupán egy töredékét fedezi, az adógépezetet meg előbb meg kell szervezni.

A legsürgősebb szervezési és felszerelési feladatok végrehajtása is több, mint másfél évet vesz igénybe — az ipar produktivitása ebben a korban, 100 évvel az angol gyárilap kibontakozása előtt — kicsi és lassú — s addig a felkelők rögtönzött és felszerelésen alulakulokban harcolnak, Szekfű Gyula szerint senki ellen, mert, ugyancsak Szekfű szerint, az országban a felkelés kitörésekor „mindössze” mintegy 12.000 főnyi császári haderő tartózkodik. (Az alig néhány évvel előbb, a kilencvenes évek derekán megszervezett rác katonai határőrvidékek 46.000 emberéről az alapos és körültekintő Szekfű megfigyelések.) Rákóczinak három évi szervező munka után lesz mintegy 40.000 — Szekfű szerint 60.000 — főnyi hadereje¹²⁾,

kuruc hadvezetést annak ellenére, hogy a császári tábornoki kar úgyszólván egyetlen rátermett tagja, Savoyai Jenő, emiatt az ősi stratégia miatt váltja le az öreg Heistert, majd utána a Heisternél nem különb Herbeville-t, akiket a kuruc haderő kétszer is kikerget az országból s a kurucokat végül is a modern lineáris harcászatnak Savoyain kívül egyetlen képviselője a császári tábornoki karban, a magyar gróf Pálffy János fogja legyőzni.

- 12) Szekfű Gyula megfélemlítő számadatokat publikál, aminek oka a kétségtelenül megállapítható tendenciózus „felfelékerekítések” illetőleg „lefelékerekítések” kiállításán (szerint, hogy a torzítások mire van szükség) az, hogy az általa a katonai vonatkozások tekintetében főforrásul használt és a bécsi hadilevéltár által kiadott 5 kötetes „Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen” c. munka adataiból (amelyekkel szemben a „forráskritikájára” szemmel láthatóan nagyon büszke és ennek „hiányáért” a magyar Rákóczi-irodalmat nagyon lenéző — különösen Thaly Kálmánról nagyon gúnyos megjegyzéseket tesz az i. m. jegyzeteiben — Szekfű elfelejt forráskritikát gyakorolni) eszközölt becslései során az „ezredet” általában 900—1000 főnek veszi. Trevelyan, aki idézett művében az „ezredet” általában 900—1000 főnek veszi. Trevelyan becslése a felét hozza ki Szekfű becsléseinek s ugyanez a helyzet Trevelyan konkrét adataival is. Szekfű szerint „1703-ban az angol-holland sereg 100.000-re, a birodalmi, porosz, szász, dán stb. erők 40.000-re, a császáriak szinte 130.000-re mentek (Szekfű i. m. 287 l.). Trevelyan konkrét adata szerint az angol haderő ugyanebben az évben 40.000 fő, a hollandok által bérelt és fizetett haderő ennek a fele a — zsoldszámlázások szerint viszont a szökődsékek állandók. Szekfű szerint (i. m. 296 l.) a felkelés kitörése után a császári erők létszámát 15—18.000-re emelték fel (az erdélyi erőkkel együtt 23—26.000-re) Magyarországon, Trevelyan adata szerint a hochstadti csatában 1704-ben a császári kontingens 18.000 ember (az angol kontingens 9.000, az ugyancsak Marlborough parancsnoksága alatt álló holland, hannoveri és hesseni erők együtt 10.000, a bádeni Lajos parancsnoksága alatt álló birodalmi haderő 15.700) (i. m. I. köt. 373 l.) ugyanakkor „when the Hungarian rebels were ravaging Austria within thirty miles of its capital”. (372 l.) Ennek a 18.000 embernek nagy részét az olasz hadsziintérről vonták el (Trevelyan i. m. 368 l.). Ha az olasz hadsziintéren (Turin ostrománál) hátrahagyott császári haderőt gavallóan 15.000 főre tesszük (a csapatok kivonása után a fele sem maradt) a valóban fogadjuk el Szekfű adatát a magyar hadsziintéren operáló 23—26.000 főnyi császári haderőről, akkor is, a Felső-Dunához küldött 18.000 emberrel együtt

de a kezdeti hónapokban (1703 júniusától a következő év tavaszáig) ennek még csak egy töredéke van meg, az is felszerelés nélkül, szervesen és egyelőre még kevés központi irányítással, mégis — október végéig — néhány vár leszámításával az országot 90 százaléka már a kezében van s az Ausztriában operáló kuruc portyázók már Bécsét fenyegetik¹³⁾, olyannyira, hogy az udvar Grácba akar menekülni¹⁴⁾ és az egyetlen igazi császári katonát, Savoyai Jenőt, az

mindez sehogysem tesz ki többet 58.000 embernél. Hol rejtőzött tehát a hiányzó 72.000 ember Szekfű 130.000 főnyi császári haderejéből? És egyáltalán miből tartottak volna a Habsburgok ekkora hadsereget el az alatt a 8 esztendő alatt a magyar adózás nélkül? E könyvecske első fejezetéből emlékeztet az olvasó a felszabadító háborúval kapcsolatos és teljes egészükben Szekfűtől vett adatokra, amelyek szerint a császári haderő a felszabadító háborúban 32.350 fő, amelyhez a csatlakozott kuruc erőkkel és nagyrészt Magyarország forrásaiból fizetett birodalmi hadakkal mintegy 36.000 fő tartozik s ezeknek az eltartása átlagosan 120—140.000 porciót, mintegy 8 és fél millió forintot jelent évente, amiből Magyarország 5 milliót fedez. A Rákóczi-szabadságharc után 29 évvel megírvott Örökösödési háborúban, amelyet Nagy Frigyes 40.000 emberrel, szövetségesei körülbelül szintén ugyanekkora erővel vívna meg s amely a Habsburg-család számára élet-halál kérdése volt, Magyarország — Szekfű lecsökken-tett adatai szerint — 60.000 főnyi haderővel támogatja és menti meg a királyt, akinek „császári” hadereje nem éri el a 40.000 főt. Lehetőséges-e hát, hogy a Rákóczi-szabadságharc előtt 32.000 főnyi, a Rákóczi szabadságharc után 29 évvel kb. 40.000 főnyi hadilétszámú Habsburg-haderő (mindkét esetben a magyar erőkkel kiegészítve), most, a Rákóczi-szabadságharc idején a magyar erők nélkül (és a magyar pénz nélkül) 130.000 főre szökken fel hirtelen, noha ekkora hadseregnek az eltartása mintegy 25 millió forintot jelentene s a Habsburg kincstár, mint mindig, most is kinosan üres (Trevelyan diplomatikailag anyagának a hangja az örökké pénzért rimánkódó császári pénzügyet illetően, lenéző, sértő és gúnyos. Szekfű mindebből nem idéz. Szekfű szóbanforgó munkájában csak a holland megbízottak egy türelmetlen és sértő válaszát idézi — a Rákóczi-kormányhoz 1710-ből). A helyzet jellemzésére Szekfűtől magától, az i. m. egy egészen más helyéről, az Örökösödési háborúval foglalkozó részéből iktatunk ide egy idézetet, amellyel a szerző saját Rákóczi-tanulmányának felépítését, a Habsburg-szuperioritást és a Rákóczi-vállalkozás inferioritását is „főúri” amatőrködsérről levezetett konkluzióját üti agyon: „A francia, török háborúk, a spanyol örökösödési háború — írja Szekfű, Mária Terézia korának tárgyalásakor, elfelejtve, hogy miket írt 60 oldalal előbb — a Habsburgok deficitjét soha nem látott mértékben növelték. Már az 1690-es évek háborúi évenként 12 millió forintba kerültek, holott a bevétel 7—8 millió felül soha sem volt s bár 1701-ben az osztrák és cseh tartományok régi szokás szerint (?) húsz millió központi adósságot magukra vettek, rendi adóssággá váltottak, 1703-ban a nagy zsidó bankház, az Oppenheimer-cég bukása méginkább leszorította az udvar pénzügyeit. A cég hollandi, olasz, német, hitelezőit ki kellett elégíteni, különben ezek nem adtak volna kölcsönt a császárnak, akinek számára vette fel a pénzeket az európai piacokon Oppenheimer. Ebben a helyzetben a magyar jövedelmeket is lekötik, pl. a magyar sóbevétel és a hadiadó (ez az a bizonyos évi 4 millió, amelynek embertelen és istentelen behajtásáról adott Kollonics-lefrást idéztük) többször van elzárva a másik bécsi zsidó cégnek, Wertheimernek.” „1711-ben a háborúk végével az udvari kamara igen tisztességes elnöke, Starhemberg Gundacker gróf, 70 millióra teszi a monarchia államadósságát... „Trevelyan állapítja meg, hogy ha a hochstadti csata történetesen elvész (nem sok híja volt) ez a Habsburgok trónjába került volna.

- 13) „The position of Vienna was certainly alarming enough in 1704 to call for direct assistance. On February 13, Whitworth (a bécsi angol követéség egy tagja) wrote: „I must own we live at the discretion of the Hungarians as to the suburbs, where they may arrive with little opposition in twelve hours’ time” (British Museum, Additional Manuscripts. Stepney 7064, f. 130) Trevelyan i. m. I. köt. 326 l.

- 14) „In December, 1703, the talk at the Austrian capital was that the Court would have to be carried to Gratz in Styria, while French and Bavarians shook hands with the Hungarian rebels in the streets of Vienna” (Public Record Office Manuscripts (Hannover), State Papers 81.160. Poley’s letter of December 17/28, 1703) Trevelyan i. m. I. köt. 321 l.

olaszországi erők főparancsnokát sürgősen hazarendelik az itáliai hadszíntérről, kinevezik a haditanács elnökévé és megbízzák a magyarországi hadműveletek irányításával, csak éppen pénzt és katonát nem adnak hozzá¹⁵⁾.

A Rákóczi-ház háborúja a Habsburg-házzal — immár második Európa történetében — tizenhárom nap híján kerek nyolc esztendeig tart¹⁶⁾ s ennek a nyolc esztendő időtartamnak pusztá ténye igazolja, hogy a „főúri összeesküvés“ intelligensen választotta ki az időt, kitűnő diplomáciával használta fel az alkalmat s ha Rákóczi Ferenc nem erőlteti a masszív hadviselést és ehhez nem fejleszti egy kb. 40.000 kombattánsból (és legalább ugyanakkora katonai segédszemélyzetből álló) offenzív haderőt, amelyhez szakszemélyzete nincs, hanem ehelyett tervszerűvé teszi és csupán koordinálja a decentralizált portyázó hadviselést egy sokkal kisebb létszámú mozgékony haderővel, amelyhez egy 150 esztendő tapasztalatokkal rendelkező, páratlanul adaptált katonaanyaga van a magyar könnyű huszárbán, a kuruc háborút akár 16 évig folytathatta volna s a pénzügyi összeomlás határán álló Habsburgokat térdre kényszeríthette volna és frontális ütközetek nélkül, amiket a laza struktúrájú kuruc haderő kettő kivételével (de viszont éppen laza struktúrája következtében különösebb következmények nélkül) elvesztett és a portyacsaták százaival, amelyeket szinte kivétel nélkül megnyert, teljesen felmorzsolhatta volna a Habsburgok nyakig eladósodott családi részvénytársaságának akadozó hadigépezetét, amely attól a naptól kezdve, hogy Anglia titokban különbékét kötve Franciaországgal, az angol csapatoknak „lábhozt“ vezényelt (Restraining Orders, 1712 ápr. 25) és beszüntetett minden további pénzügyi támogatást, minden ütközetet elvesztett a franciákkal szemben a Rajnánál.

A Rákóczi-szabadságharc — a két súlyos és úgy látszik örök magyar nemzeti betegség mellett — a n y a g i kimerülés miatt¹⁷⁾ bukott el és ennek alapoka a felszabadító háború óta tartó példátlan Habsburg-kizsákmányolás miatti országos szegénység és nem kis mértékben a költséges masszív hadviselés erőltetése volt.

Mindezek ellenére is, sőt a már közel másfél éve dühöngő pestis ellenére is, a kuruc haderő nem semmisült meg és nem tette le a fegyvert. A kuruc haderőt a hadban álló felek között Szatmáron létrejött egyezmény alapján, négy nappal a békekötés után, 1711 ápr.

rilis 30-án egy utolsó katonai szemlére Nagymajtény síkján összevonták s miután a két szembenálló fővezér, gróf Károlyi Sándor kuruc és gróf Pálffy János császári főparancsnok — mindkettő magyar — a „seregbontó szemlét“ tisztes katonai formások között megejtette, 12.000 kuruc megható jelenetek során a földbeszúrta 149 hadilobogóját és egy utolsó „seregbontó“ kürtjel után sírva — szétszéledt.

A legendás kor elején pompás, a végén már vásott kurucegyenruhák felejthetetlen vitézei ezzel eltűntek a szem elől, de a 149 földbeszúrt lobogón kívül hagytak maguk után valamit, ami ezelőtt nem volt meg, amit hadi teljesítményeikkel, egyenruháikkal, táncaikkal, költeményeikkel, dalaikkal, tárogatóikkal ők teremtetek meg, s ami mind a mai napig megmaradt. Ez lobogott az Örökösödési Háború Európát nyargaló huszáraiban, ez lobogott 1848—49 veressipkásaiban, ez lobogott Limanovánál, ez lobogott a Donnál, ez lobogott az 1956-os Budapest utcáin. Ez a valami 250 év óta, a Hadik-huszárok sujtásos dolmányában, a negyvennyolcas honvédség kávébarna zubbonyában, csukaszürkében, tereptarkában vagy a halhatatlan pesti srác micisapkájában, 250 esztendeje ugyanaz. Ez a valami, a kismemzetek egyetlen megtartó ereje, a — nacionalizmus, amely a mi népünk lelkében a tárogatók hangja mellett született meg...

15) The desperate danger of Vienna, due to the incompetence of Leopold and his lay and clerical advisers, at length forced them to entrust the fate of the Empire to Eugene (Savoyai Jenő). The obscurantists of the Imperial Court no longer dispense with his hand on the helm. In the winter of 1703—1704 he was brought back from Italy and placed at the head of the War Office at Vienna as President of the Council of War, to reorganize the forces of Austria so far as her straitened means permitted. These means were eked out by English subsidies". Trevelyan i. m. I. kötet 323 l.

16) 1703 május 12 — 1711 április 29.

17) A szabadságharc összeomlásának volt egy közvetlen oka is. 1709 tavaszától kezdve Magyarországot is elérte a keleteurópai borzalmas pestis, amelynek nálunk 410.000 halálos áldozata volt, az ország lakosságának több mint 10 százaléka.

IV.

NAGYMAJTÉNY FELÉ

Tépi sötét szárnyát, hull a tolla rája
Síró kurucoknak rongyos dolmányára,
Rongyos dolmányára...

Kuruc dal.

Szekfű Gyula, aki karrierjét a Habsburg-mult elszánt védőjeként Bécsben kezdte és Rákosi Mátyásék nagyköveteként Moszkvában végezte s akinek első történetírói teljesítménye a Rákóczi-makulátlan alakja irányában megnyilatkozó mély nemzeti kegyelet tervszerű és arrogáns megfricskázása vot¹⁾, az eddigiekben már

1) Szekfű Gyula, Hentzi tábornok Budavár 1849-i ostromakor elesett egyik osztrák katonájának unokája, aki a Petőfi Sándoroktól, Mécs Lászlóktól, Gömbös Gyuláktól, Imrédy Béláktól, Hóman Bálintoktól, Mindszenty Józsefektől eltérően, szívében mindvégig Schüttelhelm maradt, mint a bécsi levéltárban dolgozó fiatal történész, a Rákóczi-hamvainak hazahozatalát követő nemzeti meghatottság és kuruc reneszánsz éveiben írta meg és 1913-ban publikálta első nagyobb művét „A száműzött Rákóczi” címmel. A mű, amely a vagyonát vesztett és 24 éven át külföldön hányódó fejedelemnek általunk, emigránsok által nagyon tisztán és világosan elképzelhető életét, irreális igyekezeteit a hozzá dörgölöző, helyzetével visszaélő és jóhiszeműségét kihasználó politikai kalandorok társaságában mutatja be, országos felháborodást keltett. A Rákóczi-emigráció teljes forrásanyagát mindeztideig éppúgy nem vizsgálta felül senki, mint ahogy nem ellenőriztük le Szekfű egyre gyanusabbá váló forráskritikai és forráskalmazási tevékenységét sem, noha a Magyar Történet Szekfű által írt köteteknek mind hangja, mind tartalma ezt megkívánná. „A száműzött Rákóczi”-ban összehordott forrásanyag, amennyire tudjuk, vagy inkább feltételezzük, igazolt, s ha nincs elhallgatott forrásanyag, mint ahogy a Magyar Történet-ben van, az interpretáció, bármilyen rideg is, hű. A Szekfű ellen a könyv miatt annakidején indított társadalmi- és sajtó-hajszák formáját, hangját és túlzásait el kell ítélnünk, hisz a történész számára az igazság keresése feltétlenül kötelező és saját interpretációjához, amennyiben az jóhiszemű, minden történésznek kétségtelen joga van és fájdalmas történelmi megállapítások miatt, ha azok igazak és előadásuk nem sértő, hajszát indítani egy tudós ellen méltatlan dolog, arról nem is beszélve, hogy egy szakteljesítmény minőségének megállapításában sem az u. n. társadalom, sem a napisajtó nem illetékes, márpedig a hajszák erre törekedtek. „A száműzött Rákóczi” önmagában lehet mintaszerű történettudományi teljesítmény.

A könyv megírása maga azonban, különösen az adott korban és az adott magyar politikai körülmények között, határozottan politikai és nem tudományos gesztus, mégpedig Habsburg-érdekű politikai gesztus és — történettudomány ide, történettudomány oda — arrogáns gesztus volt, azzá tette a pusztát tény, hogy a szerző a bécsi falak és a császári hatalom biztonságában fittyet hányt a magyar közvélemény lelkiállapotának.

Szekfű Gyula nem a magyar történettudomány szolgálatában írta a könyvet, hanem a tudományon kívül fekvő célból, vagy legalábbis a tudományon kívül

gyakran idézett művében nemcsak a magyar haderő alacsonyrendűségét igyekszik kimutathatóan tendenciózus forrásalkalmazással bemutatni a szintén tendenciózusan „felfelékerekített” császári haderővel szemben, hanem a nemzetközi jelentéktelenség és a diplomáciai amatőrködés lekicsinylő vonásait is rá akarja erőszakolni tendenciózus forrásalkalmazással II. Rákóczi Ferenc fejedelem alakjára, aki szerinte „a diplomáciában, a nemzetközi viszonylatokban mindvégig tanuló maradt”²⁾. Sőt a szabadságharc „hosszú haldokiá-sáért” is — az 1708—1711 közti időt Szekfű ismételt és különös hangsúlyozással a „szabadságharc haldoklásának” nevezi — Rákóczi „végzetes halogatását” és „hiú diplomáciai reménységét” teszi felelőssé, mert Rákóczi a Habsburgok által „felajánlott” — szerinte — „tisztességes békét” kétszer is elutasította és a „siralmas minimumot tartalmazó” szatmári béke, Rákóczi félretolásával „két magyar ember — Pálffy és Károlyi — együttműködésének eredménye volt, mégpedig az utolsó pillanatban”, mert „Savoyai Jenőben és haditanácsában erős volt a szándék, hogy a fegyveres elnyomást minden tárgyalás nélkül végrehajtsák”³⁾.

A Hóman-Szekfű Magyar Történet által a Rákóczi-Magyarországról nyújtott képhez — a tényekhez, a történetírói állásponthez és annak alátámasztására kiszeleltált forrásanyaghoz s annak kezeléséhez egyaránt — igen sok hozzátennivaló van és ezt a kiegészítést mind a bekealkudozások, mind pedig egy a nemzetközi életben soha komolyan nem vett, sőt a végén már lenézett Rákócziról adott tendenciózus kép kérdésében el kell már egyszer végeznünk nemcsak II. Rákóczi Ferenc tiszteletreméltó emlékenek védelmében, hanem a nemzetének multja iránt érdeklődő magyar közvélemény érdekében is.

Iekvő célból is. A mű anyagának összegyűjtése, feldolgozása, megírása és publikálása korában a magyar történet belső területén még óriási feldolgozatlan és tisztázatlan foltok voltak (sőt ma is vannak). Ha tehát egy fiatal tudós dolgozni akart, bőven találhatott a magyar nemzet történeti anyagának direkt területén is Rákóczi emigrációban töltött s nemzeti történetünk integránsi részét nem jelentő 24 esztendejénél összehasonlíthatatlanul fontosabb és sürgősebb feldolgoznivalót is, hisz a száműzött Rákóczi élete, amelynek nemzeti történetünk alakulására hatása nincs, míg több történelmi kuriózitásnál. Ha tehát valaki a feldolgozatlan direkt területek helyett egy történettudományos szempontból tizedrangú függelékterületet választ első művének, annak feltétlenül oka van s ez az ok semmi esetre sem tudományos, hanem feltétlenül tudományon kívüli ok és ezt a megállapítást „A száműzött Rákóczi” megszületésének időpontja mégjobban aláhúzza. A példátlanul nagy kuruc-kultusz ellen tenni kellett valamit osztrák részről, hisz a magyarság szellemi és érzelmi élete akkoriban éveken keresztül Rákóczi-kegyelettel volt feltöltve Rákóczi hamvának hazahozatalától (1906) a szatmári béke és Nagymajtény 200 éves évfordulójáig (1911). A kassai dóm a nemzet Pantheonjává válik, a kuruc-kornak roppant irodalma támad, egy Andrássy grófnő megírja a Krasznahorka búszke vára című dalt, a színházakban az Ocskay brigadéroszt játsszák és a könnyes magyar büszkeségnek ezekben az éveiben a bécsi levéltárban egy Schüttelheim-lelkű Szekfű Gyula nevű fiatal tudós pontosan ezt az időt választja ki arra, hogy a hérosszá magasztosult fiatal és daliás fejedelemnek a nemzeti lélekbe beleégetett kollektív képe mellé odadobja a magyar közvélemény elé emigrációban gyöttrődő, kínlódó, végül rezignált öreg Rákóczi képét.

2) Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. köt. 305 l.

3) U. o. 309 l.

Szekfű Gyula tanulmányának hadtörténeti részéhez már fűzünk elégséges adalékot arra, hogy a Habsburgok helyzete, amelyet Trevelyan összefoglalása szerint⁴⁾ „empty treasure-chest and ill-organized army” jellemez, pénzügyileg és katonailag egyaránt, kezdetétől végig Anglia és Hollandia támogatásától függött. A spanyol örökösödési háború két fő hadművelleti területe közül az egyik, a flandriai hadszíntér, osztrák részről egyetlen szál ember sem harcolt soha a 12 év alatt, a másik fő hadművelleti területen, Spanyolországban, pedig csak egyetlen szál ember reprezentálta Ausztriát, Lipót császár fia, Károly, a trónkövetelő, angol és portugál katonai védelem alatt. Még a rajna-felsőduinai hadszíntér is csak nagyobb ütközeteket előkészítő csapatösszevonások idején jelent meg a császári haderő, amelynek részlegeit ilyenkor az olaszországi és magyarországi hadszíntérrel vonták átmenetileg el s irányították az ütközetek után sietve vissza. Az itáliai hadszíntér (a mai Olaszország egy része, Toszkána akkoriban francia birtok volt) a háború első négy évében, 1701-től 1704 végéig olyan súlyos volt a császári haderő helyzete és állapota, hogy az angol kormány 50.000 fontot küldött, nem Bécsbe, nehogy másra költse, hanem közvetlenül Savoyai Jenő kezéhez lőszere, felszerelésre és élelmezésre, hogy a demoralizált csapatokat némileg rendbehozzák (1704) a helyzet csak akkor javult némileg, mikor az angol diplomáciának hosszú fáradozás után, 1704-ben Savoyát, amely addig Franciaország szövetségese volt, sikerült területi ígéretekkel átcsalni a koalícióba (Savoya felsőitáliai hercegség és annak hercege Viktor Amadeus nem tévesztendő össze Savoyai Jenővel aki a savoyai uralkodó hercegnek csak rokona volt a család francia ágából s aki mint hivatásos katona egyszerűen zsoldosa volt a Habsburgoknak). A „130.000 főre tehető” császári haderő egészen a szatmári békéig, 1711-ig csak az itáliai és magyarországi hadszíntér volt foglalkoztatva s a két hadszíntér közül a magyarországin volt a nagyobb erő⁵⁾. A szatmári béke után hat hónappal (1711 novemberében) pedig Anglia lép ki — szövetségeseit cserbenhagyva — a küzdelemből s ezzel Ausztria, 70 millió forintnyi államadóssággal, legfőbb pénzügyi támogatóját veszti el (s vele együtt a háborút).

A pénzügyi és katonai összeomlás határán álló Habsburg-ház helyzete elnagyoltan felvázolva ez, s mindezt Szekfű Gyulának is tudnia kellett tanulmánya megírásakor. Ezzel szemben a szóbanforgó tanulmányban (i. m. 297 l.) ezt a mondatot engedi meg magá-

4) Trevelyan i. m. I. köt. 233. l.

5) „We have not soldiers enough in Piedmont — írja 1704 novemberében, a nagy nöchstadti győzelem utáni hónapokban a savoyai udvarnál akkreditált angol követ, Richard Hill, Marlborough hercegnek — to put a garrison in Turin”. (Trevelyan i. m. II. köt. 10 l.) „The Emperor's letters pointed to the same conclusion; he could send no more Austrian troops to Italy, because the Hungarian rebels, with whom he obstinately refused to come to terms, were pressing him hard at home”. (Trevelyan i. m. u. o.) Lám, Szekfű Gyula 130.000 emberéről nemcsak Trevelyan nem tud, hanem Lipót császár maga sem. Az olasz hadszíntér problémáját végülis Angliának kell megoldani. Marlborough herceg november utolsó hetében Berlinbe utazik és Frigyes porosz királytól 300.000 soveregn évi bérösszegért 8.000 porosz katonát „bérrel” s ezek mennek a következő év tavaszán (1705 márc.) le az olaszországi frontra és mentik fel a francia ostrom alól a kapituláció előtt álló Turint. (Trevelyan i. m. II. köt. 11. l.)

nak: „A következő évben, ha tovább tart a felkelés, akár 100.000 főnyi sereget is idedobhatott volna a nyugati harctereken immár csak formálisan küzdő, békétárgyalásokat folytató Ausztria”. Nos, amint ez Trevelyannek az egész háború összes hadszíntereinek minden jelentékenyebb ütközetét részletesen letárgyaló művéből számszerűleg kimutatható, Ausztriának a 13 éven át tartó örökös háború folyamán soha nem volt — és amint Szekfű pénzügyi adatai mutatják, nem is lehetett — 100.000 főnyi hadereje. Kombattáns ereje az 50.000-et a legnagyobb erőfeszítések idején sem érte el. A békét viszont XIV. Lajossal még a kolíció többi tagjai sem (Angliát kivéve) a szatmári béke után következő évben, hanem csaknem pontosan két évvel azután (utrechti béke, 1713 április) kötik meg, a makacszkodó Ausztria meg éppen még egy további évvel később (rastatti béke, 1714 március), miután magáramaradt haderejét a franciák két éven át minden csatában megverik és XIV. Lajos a rajnai térben visszavesz tőlük csaknem mindent, amit előzőleg 12 év alatt elveszített. „Eugene (Savoyai Jenő) now — írja az angolok kilépésének külpolitikái és katonai hatását elemezve 1712 júliusáról Trevelyan⁶⁾ — left with forces inferior to the French, rashly undertook the siege of Landrecies. Villars (a francia hadvezér) outmanouvred him and inflicted on him at Denain such a defeat as the Allies never suffered under the command of Marlborough. Before the campaign was over, the French had retaken Le Quesnoy, Bouchain and Dounai”.

Igy állt a magyar hadszíntér katonai terhei alól felszabadult Ausztria hadereje egy évvel a szatmári béke után, amikor — Szekfű Gyula szerint — „akár 100.000 főnyi sereget is Magyarországra dobhatott volna”. Ehhez az egyébként nem túlságosan történettudományos „volnához” talán nekünk is szabad egy hasonló „volnát” hozzáfűznünk. Ha Károlyi Sándor 1711 tavaszán nem fordul szembe a tárgyalások további nyújtását elrendelő Rákóczival és nem köti meg önhatalmúlag a szatmári békét, hanem vár az őszig (a nyári időt mind a szenvedő polgári lakosság mind a csapatok könnyebben viselték volna, mint az előző telet), a békeszerződés egészen másként alakult volna. S hogy Szekfű felelőtlen és alaptalan „volnájaival” szemben mi áll a mi „volnánk” mögött, arról alábbiakban számolunk be.

Angliában a háború-párti wigh-kormány 1710 augusztusában megbukott, átadván helyét a békepárti Bolingbroke tory kormánynak s ennek a fordultnak a következményei már ősszel mutatkoztak is, különösen mikor kiderült, hogy a hadi költségvetés 1,100.000 font sterling deficitet mutat, ami az államadósságokat 7,129.000 fontról 8,240.000 fontra emelte fel az 1710/11. költségvetési évben⁷⁾ Ebben a helyzetben indultak meg a titkos tárgyalások Franciaországgal 1711 tavaszán, amelyeknek eredményeképpen október 8-án, négy és fél hónappal a mi szatmári békénk után, Anglia egy titkos szerződést kötött, amellyel nemcsak Ausztriát, hanem az egész koalíciót ridegen cserbenhagyva — és általános felháboro-

6) Trevelyan i. m. III. köt. 222. l.

7) Trevelyan i. m. III. köt. Appendix A. (324—325 lapok).

dást váltva ki mindenütt, még saját országában is⁸⁾ — a további hadműveleteket a maga részéről hirtelen beszünteti, a tiltakozó Marlboroughot menesztí és minden további pénzsegélyt beszüntet.

A fordulat nyilvánosságra hozatala a villámcsapással egyértelmű a koalíció tagjaira, a rettenetes pénzügyi helyzetben levő Ausztriára pedig a katasztrófával egyenlő. Súlyosbítja a helyzetet, hogy Ausztria londoni követe, gróf Gallas, felháborodásában egy sértő megjegyzésre ragadtatta el magát, amire a királynő kitiltja a palotából és azonnali visszahívását követeli s ezzel 1711 novemberében Anglia és Ausztria között a bécsi kormány minden igyekezte ellenére, a diplomáciai viszony is megszakad. Szorongatott helyzetükben Bécsben azt találják ki, hogy Európa egyetlen népszerű Habsburg-embere, Savoyai Jenő menjen egy Marlborough herceghez eszközölt „kollegiális” látogatás ürügyével Angliába és próbálja meg ő rávenni Anna királynőt és kormányát a háború és a szövetségi viszony folytatására. Savoyai hetekig tartó utazás után 1712 januárjában ér Londonba, ahol a wigh-párti tömegek meg is éljenzik, de sem a kormány, sem az udvar nem tárgyal vele és üres kezekkel tér vissza, hiszen akkor már a Marlborough házaspár kegyvesztett s a herceg meg van fosztva a fővezérségtől^{9a)}.

A Szekfű Gyula által olyan elcsüggesztő és rideg színekkel festett „reménytelen” magyar helyzettel szemben az ellenfél helyzete körülbelül ez, erről azonban Szekfű a szatmári béke történelmi elemzése során egy hangot sem szól, ellenkezőleg „100.000-es haderőről” beszél.

Rákóczi Ferenc politikája tehát reális és intelligens a szabadságharc elindításában éppúgy, mint abban, hogy a háborút makacsul folytatja és 1711-ben is folytatni akarja mindaddig, míg feltételeit a bécsi udvar el nem fogadja.

Ezeknek a feltételeknek nem a nemzeti panaszok orvoslása a kruciális pontja, ezt a Habsburgok mindkét esetben — sőt Szatmáron is — megígérik, mint mindig, amikor bajban vannak és pecsétes levelet is hajlandók adni róla, mint ahogy adtak már nagyon sokszor. A kruciális pont a — biztosíték kérdése. Rákócziék az 1704-es tárgyalásokkor éppúgy, mint 1706-ban, biztosítékokat követelnek s a tárgyalások mind a két esetben, hónapok munkája után, ennél a pontnál akadnak el. Az egyezség megtartására kívánt biztosítékokra sem Lipót 1704-ben, sem fia 1706-ban nem hajlandók, elárulva mindkét alkalommal, hogy alkudozásaiknak, amelyek mellesleg mindkét alkalommal kizárólag csak egy-egy válságos és sür-

8) Trevelyan i. m. III. köt. XI, XII és XIII fejezetek.

9a) Sőt, mivel Savoyai látogatását a whig ellenzék tömegei tüntetésekre használják fel, a látogatás a kormánynak határozottan kellemetlen, úgy, hogy a Lengyelországból néhány héttel ezután, szintén a békekötéssel kapcsolatos céllal a hulli kikötőbe érkező Rákóczi Ferencet udvariasan fel is kéri a kormány, hogy a feszült hangulat miatt ne menjen Londonba. Szekfű idézett művében az angliai háttérrel egy hangot sem szólva ezt közli az olvasóval: „Rákóczi Danzigon át Angliába utazott a békébe való foglalás érdekében, ahol azonban a hulli kikötőből nem engedték Londonba”.

gető veszélyhelyzet elháríthatatlan nyomására indultak meg, mindkét alkalommal időnyerés volt a céljuk, nem voltak őszinték és „tisztességes” feltételeiket nem szándékoztak megtartani.

Az egyezmény megtartására magyar részről kívánt biztosíték egyike az Ausztriával szövetséges nagyhatalmak garanciája — amelyekre egyébként mind Anglia, mind az akkor még tengeri nagyhatalmat jelentő Hollandia hajlandó lett volna, sőt próbálták is erre a bécsi udvart rávenni — másika az autonóm erdélyi fejedelemség visszaállítása volt körülbelül olyan viszonyban a Koronához, mint a birodalom államai voltak a császárhoz. A tárgyalásokat a Habsburgok mindkét alkalommal ezeknél a feltételeknél húzták-vették — az alkudozások mindkét alkalommal 10–10 hónapon át tartanak — mindaddig, míg válságos helyzetük átmenetileg nem enyhül s mikor ez, az első esetben 1704 október végén, a második esetben 1706 júniusában, bekövetkezik, azonnal „megmerevednek” és megszakítják a tárgyalásokat.

Hogy a Habsburgok békekészsége mennyire kizárólag csak külpolitikai és hadihelyzetük kényszeréből folyik, annak demonstrálására — Szekfű Gyula helyett — felvázoljuk a Habsburgok általános külpolitikai és hadihelyzetét mindkét alkalommal.

A Lipót-féle alkudozásokat Széchenyi Pál kalocsai érsek kezdeményezi 1704 januárjában, mikor az udvar azon a ponton van, hogy az Ausztriát dúló kurucok elől Grácba menekül és az első formális békeértekezlet a *Recrudescunt* Európában való szét-dobása után néhány héttel, márciusban jön létre Gyöngyösön, amikor az itáliai hadszíntérről a magyarországi hadműveletek irányítására sürgősen hazarendelt és a haditanács élére állított Savoyai Jenő távollétében az itáliai arcvonal csaknem teljesen összeomlott⁹⁾. Vendöme (a francia örök parancsnoka) a Garda-tó északi csücskénél állt, a néhány hónappal előbb átcsalogatott savoyai herceg, Viktor Amadeus, két tűz közé szorulva egyre támogatást sürgetett, nyugaton pedig, a Felső-Duna vonalán, Ulmtól Ingolstadtig minden erő a francia-bajor haderő kezében volt. S hogy a kép teljes legyen, az Oppenheimer-bankház bukása után a bécsi udvar sehol Európában kölcsönt felhajtani nem tudott, Szekfű Gyula pedig, akinek 130.000 emberéből Lipót néhány hadosztályt kölcsönkérhetett volna, akkor még nem élt. A helyzet csak az angol-holland (Marlborough) és a hannover-hesseni-porosz (Badeni Lajos) haderők felső-dunai hadműveleteinek megindulásakor, májusban enyhül, aminek következtében a Habsburg „békekészség” azonnal eltűnik¹⁰⁾ s csak akkor jelentkezik megint, mikor

9) „The resistance of Austria in Italy was almost negligible that year, for Eugene had been recalled to Vienna to make head against the Hungarian rebels as best he could, short of money and short of men”. Trevelyan i. m. I. kötet. 321. l.

10) „And at his (Nottingham angol külügyminiszter) instigation, as also at that of Marlborough, our Minister, Stepney at Vienna was constantly urging the Emperor Leopold to grant concessions to the armed Hungarian Protestants and Constitutionalists, so as to face westward against France with his eastern door safely closed behind him, and his hereditary dominions united. But the Em-

peror, under Jesuit advice, was obdurate” (Public Record Office Manuscripts, State Papers 104, 202, ff. 134, 258, 260; Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7058, ff. 20, 339, 341, (Hatton Finch Papers) 29593, 1704. márc. 16-ről, továbbá A. Legrelles; La diplomatie Française et la succession d'Espagne 305–334 l.) Trevelyan i. m. I. kötet. 304 l.

A második, József-féle békealkudozás 1705 októberétől 1706 júliusáig tart és a külpolitikai háttér, cél és stílus Habsburg-résztől ugyanaz, mint Lipót esetében volt, legfeljebb csak a részletek különböznek.

Mikor apja halála után három héttel, 1705 májusában az éppolyan hangzatos, mint amilyen üres „Szent Római Birodalom Császára” címet felvette¹²⁾, a fiatal Habsburg igen magas lóról kezdte s miután a poroszok és a hollandok már amúgyis utálták Ausztriát, egy gögös „császári” gesztussal egy kínos és számára megalázó következményekkel járó diplomáciai konfliktusba került a Habsburg-trón megmentőjével és egyetlen erőforrásával, Angliával is. (Megtiltotta, hogy a hivatalos császári levelezésben Anna angol királynőt „Felseged”-nek (Ihre Majestät) cimezzék, helyette a német uralkodó fejedelmeknek járó „Magasságod” (Ihre Serenität)

peror, under Jesuit advice, was obdurate” (Public Record Office Manuscripts, State Papers 104, 202, ff. 134, 258, 260; Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7058, ff. 20, 339, 341, (Hatton Finch Papers) 29593, 1704. márc. 16-ről, továbbá A. Legrelles; La diplomatie Française et la succession d'Espagne 305–334 l.) Trevelyan i. m. I. kötet. 304 l.

11) „But the Duke (Marlborough, akit Lipót Mindelheim hercege címmel tüntetett ki a hochstädti győzelem után) would have been even better pleased if the Emperor had taken his constantly reiterated advice to make terms with the Hungarian Constitutionalists and Protestants, and so attain power to finish the Italian war next year... But the Emperor would rather risk the loss of Italy than come to any terms with the Hungarian demands. Blenheim (utalás Marlborough hochstädti győzelmére, amely többek között arról is nevezetes, hogy nem Hochstädtben, hanem az attól 4 kilométerre fekvő Blenheim nevű faluban vívták. A csatát az angol és francia történetírás így is nevezi) only hardened his heart and he began to resent personally the repeated attempts made by Stepney at Vienna, to mediate between himself and his subjects. The Jesuits at his ear were against compromise...” (British Museum, Additional Manuscripts (Stepney) 7069, Stanhope levele Stepneyhez 1704 aug. 29, 7058 ff. 23, 35, 99, 360/b, 7059 f. 31; (Coxe Papers) 29056 ff. 152) Trevelyan i. m. I. kötet. 400–401 lapok.

12) A Szent Római Birodalom, amelyről találóan jegyezték meg, hogy sem nem szent, se nem római, se nem birodalom, több mint 300 „államból” lazán összetett konglomerátum volt, amelyek fölött a „császár” felségjogokat nem gyakorolt.

megszólítást rendelte el, amire aztán kapott a bécsi angol követtől, Lord Stepneytől, kormánya megbízásából egy olyan orrot, amit soha aztán el nem felejtett¹³⁾. A kínos affér hullámai még el sem csendesedtek, mikor augusztusban egy újabb sokk érte a bécsi udvart, XIV. Lajos különbékét ajánlott Hollandiának felajánlva nekik Németalföld déli részét (a mai Belgiumot), amely akkor spanyol tartomány volt és a holland kormány hajlandónak nyilatkozott tárgyalni¹⁴⁾. A diplomáciai előkészítés meg is indult és folyt október közepéig, amikor angol rábeszélésre és főleg Marlborough személyes közbelépésére a hollandusok elejtették a tervet a kikötéssel, hogy Ausztria viszont likvidálja a franciák egyre fenyegetőbbé váló pozícióját Felső-Itáliában. Mivel pedig ehhez mindekenélőtt a magyar hadművelleti terület terhéül kellett megszabadulni, mind az angol, mind a holland kormány a magyar kérdés békés megoldását követelte s bécsi követek közvetítését ajánlotta fel. Így és ennek következtében indulnak meg angol-holland követelésre Stepney angol és Rechteren holland követek közvetítésével október második felében, egy héttel a francia-holland tárgyalások megszakítása után Nagyszombatban¹⁵⁾ a béketárgyalások, most már másodszor, Rákóczi és a császár között és folynak a magyar feltételeket jogosnak és elfogadhatónak tartó két követ Bécsre gyakorolt állandó nyomása alatt egészen a következő év májusának utolsó hetéig, amikor a nyugati hadművelleti területen egy még a hochstädti ütközetnél is nagyobb kihatású fordulat következik be.

A koalíció koncentrált erői Ramilliesnél május 13-án teljes győzelemmel fejeznek be egy 12 napos ütközetet, amelynek hatása alatt Brüsszelben forradalom tör ki Spanyolország ellen, amelytől — 150 évvel Németalföld északi fele (Hollandia) után — Dél-Németalföld is elválk. Ezt a győzelmet megint Marlborough aratta

13) ... by an almost incredible piece of obscurantism, the Viennese Chancery began to address Queen Anne in formal documents, as „Serenity” instead of „Majesty”, denying the title of lawful queen to the sovereign to whose effectual aid last year the Hapsburgs owed it that they still occupied their throne! This was too much even for Secretary Hartley's furtive caution; he charged Stepney to let the young Emperor know in good set terms what was thought of this piece of bureaucratic impertinence” (Historical Manuscripts Commission, Portland IV pp. 186—187; Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7059, ff. 65, 67, 69—70; Coxe Papers Chap. XXXIII. Trevelyan i. m. II. köt. 51 l.

14) Marlborough levelei Heinsius holland államfőhöz Trevelyan i. m. 2. köt. Appendix A., továbbá Coxe Papers, Chap. XXXVIII, I, pp 453—456, valamint Geyl holland professzor művének (Nederland's Staatskunde in de Spaansche Successieoorlog) 8—10, és Legrelle i. m. IV. 364—374 lapjai. Trevelyan i. m. II. köt. 58—60 lapok.

15) A császár „békékeszségéhez” Herbeville sorozatos magyarországi vereségei is hozzájárultak, akit Károlyi Sándor július-augusztusi dunántúli és a szerb határvidék elleni hadművelleti elvágta Ausztriától, katlanba került, amelyet a Berceányi hadsereg elszakított és a kelet felől nyitott katlanból Buda, Szeged, Nagyvárada, Zsibó zengősen vonalon végigkergetve Erdélyben az ottani Rabutin hadsereghez akart eljutni, Székfű fogalmazása szerint „Erdélybe ment, ahol Rabutin már nagyon egyedül érezte magát (?)” („Herbeville romlása” 1705 szeptember-november). A 65 napon át tartó üldöző hadjárat részleteiről Székfű egyetlen hangot sem ír, csupán Herbeville egyetlen sikeres akcióját, a zsiibói sáncok sikeres megkerülését említi meg így: „Rákóczi Forgáchsal és franciáival a zsiibói sáncokban állta útját, de a császáriak megkerülték és megverték” (I. m. 295 lap.

és megint a Habsburgok használták ki. A bécsi magatartás márhoznapra megváltozott. A császár, mint volt Spanyol-Habsburg birtokra azonnal bejelentette jogigényét Délnémetalföldre, a szövetségesek nagy megrökönyödésére azonnal követelte annak adóbevételeit, a magyar kérdésben pedig, az összes előzetes megállapodásokat felrúgva s a két idegen követet dezavualva, hirtelen diktatórikus hangot ütött meg, sőt mivel a méltatlankodó Stepney határozottan fellépett a tárgyalások folytatása és befejezése kérdésében olyannyira, hogy emiatt minden bécsi kormánytényezővel feszült viszonyba került¹⁶⁾, József, aki az egy évvel azelőtt kapott megleckéztetés miatt az angolt amúgysem szerette, visszahívását követelte a magyar ügy miatt¹⁷⁾ és hogy mindezt még meg is tétézze, a felsőitáliai front likvidálásával kapcsolatos angol-holland kívánságot, tervet s az ehhez a holland-francia tárgyalások veszélyében kötött egyezményt megszegve, a ramilliesi ütközet után sürgősen az itáliai hadszíntérre irányított császári csapatokat megállította¹⁸⁾ és a Savoyai Jenő parancsnoksága alá beosztott, angol zsoldban álló hesseni részlegekkel együtt a magyarországi hadszíntérre rendelte¹⁹⁾ és abban a pillanatban, amikor ezek beérkeztek, a nagyszombati tárgyalásokat beszüntette (1706 július 14).

A Habsburgok által felajánlott két „tisztességes béke” pontos és hiteles története Habsburg részről, íme, ez és a fentiekben közölt teljes anyag Székfű Gyulának a Magyar Történet második kiadása előtt (1935) rendelkezésre állott²⁰⁾ és Székfűnek ezt az anyagot ismernie kellett. Ennek ellenére a tárgyalások sikertelenségét Rákóczi Ferencre hárítva, az egész komplexumot a lelkiismeret-

16) „George Stepney, who could no longer endure the political atmosphere of Vienna and had made himself unpopular with the Imperial advisers by his constant demand that they should come to terms with the Hungarian rebels, was summoned away to Brussels to act there as England's representative in the Condominium”. (A koalíció elutasítva József jogigényét Délnémetalföldre, közös birtokba, kondominiumba vette ezt a területet). Trevelyan i. m. II. k. 136 l.

17) A felháborodott angol kormány ezt a fricskát azzal adta vissza, hogy a császár által igényelt területre Stepneyt nevezte ki angol kormány megbízottként, aki távozása előtt levelet írt Marlboroughnak. „The hearts of these people, Stepney wrote just before he left Vienna, are hardened by your victories, the whole burden of the war against France lies on us”. (Additional Manuscripts (Stepney Papers) 7064, ff. 1, 5, 8, 62; 7059, ff. 101, 103) Trevelyan i. m. II. köt. 141 l. Az angolok egyébként 1711 őszén irtalmatlanul megfizettek a Habsburgoknak magatartásukért. A spanyol trón a Bourbonoké lett.

18) „The result of Blenheim followed by Ramillies should have been to set the Austrian armies free to cross the Alps (az itáliai hadszíntérre). But they were diverted to wage war on the Hungarian rebels, with whom the Emperor Joseph refused to come to terms in spite of the constant solicitations of Marlborough and the English Ministers”. Trevelyan i. m. II. köt. 141 l.

19) „In May, 1706, Hessian troops on the way to Italy had been stopped in Bavaria by the Imperial orders. In July and August, while Turin was on the point of falling unless relieved, more Imperial troops were called from the Rhine to the Danube, where an army of 36.000 men was assembled to make war on the Hungarians”. Trevelyan i. m. II. köt. 141 l.

20) Feldzüge des Prinzen Eugen von Savoyen. Bécsi hadilevéltár kiad. A. Legrelles: La diplomatie française et la succession d'Espagne. Geyl: Nederland's Staatskunle in de Spaansche Successieoorlog. G. M. Trevelyan: England under Queen Anne.

A levéltári forrásokon kívül, kész, feltárt anyag négy — egy osztrák, egy francia, egy holland és egy angol — terjedelmes és részletes műben. A Feldzüge és Legrelles régi kiadások, Geyl műve 1929-ben, Trevelyané 1930-ban jelent meg, a Magyar Történet második, javított kiadása 1935-ben.

retlen francia politika biztatásaival motiválja, amely Rákóczi diplomáciai primitíviségét csak kihasználta, „hogy a Habsburg-ház erejének egy részét ott távolkeleten lekösse“.

Függetlenül attól, hogy minden nagyhatalom mindenkori kihasználja kis szövetségeit, a „Napkirály“ meg egyébként is mindenkit kihasználta, a Habsburg-ház erejének megosztása éppannyira magyar érdek volt, mint amennyire francia s „a Habsburg-ház erejének lekötése ott távol nyugaton“ a magyaroknak legalább annyit ért, mint az ő teljesítményük a franciáknak, emiatt a körülmény miatt akár a Rákóczi politikáról, akár a franciákéról úgy és olyan „megbotránkozással“ írni, ahogy ezt Szekfü teszi egy történelmi kiértékelés során, enyhén szólva is kezdetleges dolog volna, ha Szekfünek nem lenne célja vele. S hogy ez a cél micsoda, hogy mit és kiket akar Szekfü találni, mikor XIV. Lajost üti, átlátszóan megmutatják az alábbi sorok: „Hasonló szolgálatért (!) pártolta és fizette (sic!) — minél szűkösebben — a szicíliai felkelőket és a katalánokat, ez utóbbiakról kancellárja világosan megírta: „árulókat és lázadókat (!) használni kell, míg lehet s aztán minden teketória nélkül átengedni rossz sorsuknak“. A magyarokra ez az időpont még nem következett be — folytatja Szekfü a sunyi idézet mögül a magyar nemzeti kegyelet és önérték arcába elhelyezett ökölcsapás után — s ezért XIV. Lajos havi pénzküldeményekkel, tisztekekkel és jó szóval egyaránt biztatja Rákóczit a kitartásra. Követének, a gőgös (!) Desalleurs márkinak főfeladata volt, hogy a fejedelmet a békekötéstől visszatartsa“²¹).

Nem feladatunk kommentárt fűzni a Szekfü-féle fogalmazásnak sem olcsó propagandaerőlködéséhez, sem a nemzetgyalázás fogalmát kimerítő hallatlan „történetírói“ szemtelenségéhez, sem pedig a harminc évvel ezelőtti magyar intellektuális-világ-tompultságához, amely ezt eltűrte, ezért a szakmai kritika keretein belül maradván, a fenti idézettel kapcsolatban, amelynek a szavak közül előíró nem túlságosan „egyetemi tanáros“ szubjektivitását bizonynyal érzi az olvasó, csak egy megjegyzésre szorítkozunk. A spanyol örökösödési háború tizenhárom esztendeje alatt XIV. Lajos semmire nem „használta fel“ a katalóniaiakat, egyetlen sőt nekik nem „fizetett“ s őket használat után nem engedte át „rossz sorsuknak“ azon egyszerű oknál fogva, mert az egész Bourbon-párti Spanyolországban Katalónia volt az egyetlen tartomány, amely az első perctől az utolsóig, Barcelona férfiak, asszonyok, gyermekek által végrehajtott kétségbeesett és csodálatos védelméig és megrázó pusztulásáig XIV. Lajos tábora ellen és a Habsburg trónkövetelő mellett harcolt és ezt a Magyar Királyi Pázmány Péter Tudományegyetem országoshírű professzoráak már csak azért is tudnia kellett volna, mert a katalán-tragédia a korabeli Európát éppúgy megrázta, mint korunkban az 1956-os magyar szabadságharc, és az akkori európai közvélemény éppúgy számonkérte (éppúgy minden eredmény nélkül) a spanyol trónért háborút indító Habsburgoktól, Angliától és Hollandiától, hogy hűség és hőiesen harcoló kis katalán szövetségesüket nem foglalták bele az utrechti békeszerződésbe, hanem ridegen és hálátlanul átengedték

őket „rossz sorsuknak“, mint a tiltakozó és demonstráló angol nép maga, és még az egyébként hűvös és tárgyilagos és természetesen angol Trevelyan is a szégyen és felháborodás megbélyegző mondatait írja le tulajdon nemzete akkori kormányának hálátlan és cinikus magatartásával kapcsolatban²²).

XIV. Lajost nem feladatunk védeni s ilyenre nem is szolgált rá, de a tény az, hogy a szatmári békét éppúgy nem XIV. Lajos kötötte, mint ahogy nem a legyőzött Franciaország diktálta az utrechti béke feltételeit sem.

A tárgyalások harmadszori felvétele, 1711 tavaszán, szintén a bécsi udvar szorult, sőt minden eddiginél szorultabb helyzetével esik össze²³) s mivel ez a szorultság ezúttal nem oldódik fel egy-egy döntő győzelemmel, mind az első kettő, hanem ellenkezőleg a vereségek sorozata következett az angol pénz és az angol haderő és flotta támogatása nélkül maradt kimerült és a pénzügyi összeomlás végpontján álló Ausztriára, ezek a tárgyalások most már meghozták volna a kívánt eredményt, ha kuruc részről ugyanúgy húzzák, mint az első kettőt, ahogy Rákóczi Ferenc diplomáciai zsenije tervezte és akarta, hiszen, mint láttuk, az angolok kilépése a háborúból 1711 őszén, sorsdöntő fordulatot jelentett. Szekfü előadásával szemben a való helyzet ez volt.

És nem más a helyzet a Szekfü-tanulmány történelmi konklúzióit illetően a Rákóczi-diplomácia minősége tekintetében sem. Rákóczi Ferenc diplomáciája összehasonlíthatatlanul tehetségesebb és intelligensebb volt, mint a Habsburgoké, nemzetközi súlya pedig a francia-spanyol-olasz világban, amelyhez tartozott, éppúgy, mint a nagy küzdelemben részt nem vevő északi államokban volt legalább akkora, mint a Habsburgoké a saját koalíciójukon belül.

Hogy van-e egy személynek úgynevezett „nemzetközi súlya“ és ez mekkora, azt nagyon nehéz megállapítani éppúgy, mint egy évtizedes diplomáciai tevékenység jó vagy rossz minőségét, hisz a „nemzetközi“ súly vagy tekintély szóval jelölt fogalomnak a meghatározása maga is nehéz és egy diplomáciai tevékenység „minőségét“ nem feltétlenül annak eredményessége dönti el. Egy kisállam ragyogó tehetségű, nagy műveltségű és nemzetközi tisztelettel körülvett fejének súlya meg sem közelíti egy nagyhatalom urának nemzetközi „súlyát“, bármilyen tökfilkó is az és a Rákóczi Ferenc nemzetközi értelemben vett alakja és diplomáciája felől nyújtott kép megrajzolásakor Szekfü Gyula egyszerűen a fenti körülménnyel élt vissza, amikor Rákóczi személyének abszolút és nemzetközi státusának a háború pillanatnyi állása szerint hullámozó relatív súlyát, valamint diplomáciájának „hatása“ és „eredménye“ merőben különböző fogalmait összevissza kavarja és az így létrehozott torzképet a

²²) Trevelyan i. m. III. köt. 226, 227 és 228 lapok.

²³) Az első kettővel ellentétben ezt már nem külföldi nyomásra, hanem belső kényszerűségből indítják meg és nem húzzák, hanem siettetik.

²¹) Hóman-Szekfü i. m. IV. köt. 303–304 lapok.

Habsburgoknak nem hatalmi, hanem „császári” státusa mellé helyezi, éppúgy, mint rangadó konklúzióiban a Rákóczi-Magyarországot sohasem Ausztria, hanem mindig a német birodalom vetületében méretezi olyan előadásmódban, amely azt a benyomást kelti, mintha a két utóbbi fogalom ugyanaz volna, noha ez nem igaz, s ha valakinek, hát egy történésznek ezt tudnia kell.

II. Rákóczi Ferenc, Miksa Emánuel választófejedelem szövetségese, Frigyes porosz király barátja, akinek udvarában XIV. Lajos vagy XII. Károly vagy III. Ahmed éppúgy képviselteti magát, mint Lengyelország vagy Bajorország, Oroszország vagy Poroszország s akinek későbbi exilistátusa is, XIV. Lajos Franciaországában éppúgy, mint III. Ahmed Törökországában az lesz, ami a trónvesztett uralkodóknak kijár, a korabeli Európa diplomáciai világában egyáltalán nem az az előszobázó, kunyorgáló, itt-ott felhasznált, majd aztán türelmetlenül lerázott obskurus kis „főúri összeesküvő”, amilyennek Szekfű leírásában és ehhez a leíráshoz összeválogatott forrás-idézeteiben²⁵⁾ megjelenik és távolról sem naiv és fantasztikus tervekkel „játsszó” „tanuló” a diplomáciában, aki, ha történetesen protestáns, akkor, mint Bethlen Gábor és a dédapja, I. Rákóczi György voltak, semmiesetre sem Rodostóban, hanem a restaurált Erdély trónján — ha nem mégfeljebb — fejezi be életét, hiszen a Habsburg-ház sorsa a 18. század első évtizedében a három protestáns tengeri nagyhatalom: Hollandia, Svédország és főleg Anglia jóindulatának igen-igen vékony hajszálán függött.

²⁵⁾ Szekfű forrásalkalmazási módszeréből már adtunk ízelítőt a hazai helyzetről és a Habsburg-komplexumról nyújtott Szekfű-kép kapcsán. Rákóczi külpolitikájának megrajzolásában Szekfű módszere ugyanaz. Azokon a tényelemeken, amelyek Rákóczinak, udvarának, általában a Rákóczi-Magyarországnak nemzetközi jelentőségét mutatják, hangsúlytalan mellékmondatokban még a leglényegesebb részleteket is mellőzve siklik át s az erre vonatkozó gazdag magyar, francia, lengyel, holland, angol, svéd, török, orosz levéltári anyagokból semmit nem idéz, semmire nem utal, abból az anyagból azonban, 1710–11–12 és később, amely az általános kimerülés és a hosszú európai háború likvidálásának korszakából, majd a száműzetés idejéből való, hat rezignált magyar és három külföldi forrásidézettel és nagyszámú forrásutalást és hivatkozást közöl s ezzel Rákóczi és a magyarság nemzetközi forrásutalást és hivatkozást közül s a magyar olvasó számára egyoldalú, hamis képet és szuggerál bele a magyar köztudatba egy olyan benyomást, mintha a nyolc éves Rákóczi-Habsburg háború valóban nem lett volna több, mint aminek ő jellemzi, könnyelmű és felesleges „kátyúba jutott főúri összeesküvés”. Azt, hogy Rákóczi udvarában a Magyarországgal hadban nem álló hatalmak követségeket tartanak és vice versa, sehol ki nem mondja, noha a történelmi képnek a nemzetközi státus kérdésében az elsőrendű fontosságú eleme. A XII. Károly svéd királlyal kapcsolatos valóban európai méretezésű diplomáciai akcióról, amely a Habsburgoknak csaknem a nyakukat szegte, s amelynek francia, svéd, angol, orosz, magyar, lengyel és osztrák levéltári anyaga maga egy vaskos nyomtatott kötetre rug, mint a Rákóczi-diplomácia „irreális” tervével mindössze hat sorban foglalkozik az a Szekfű, aki Csere Mihály borsos magyargyalázó megjegyzéseit, számszerint ötöt egy oldalon át idézgeti és a Rákóczi és Nagypéter cár között 1707 szeptemberében létrejött varsói szerződésről, Rákóczi Ferencnek az orosz által kívánt lengyel királysága és egy porosz-lengyel-magyar katonai szövetség tárgyában nagyon hiányosan, torzítva, zavarosan, ötlöve-hatolva számol néhány sorban be s a végére minden forráshivatkozás nélkül odateszi, hogy „ma már tudjuk, hogy követek által (Nagy Péter) szláv kétszínűséggel intrikált Bécsben Rákóczi ellen”.

Hogy ez mennyire így van s hogy Szekfű Gyula lelkicsinylő kiértékelése mennyire nélkülöz minden reális történelmi alapot, annak demonstrálására az alábbiakban egymás mellé helyezzük Szekfű idevonatkozó előadását és az akkori európai külpolitikai helyzet rövid összefoglalását.

„Tárgyalásai során — írja Szekfű Rákócziról —, melyeket egy csomó ágenssel és több állandó követvel folytat, mindinkább légüres térbe sodródik, ahol az európai hatalmakat saját tervei szerint ide-oda tologatja, aszerint, amint az erdélyi fejedelemség megtartása és ezzel a magyar felkelés sorsa biztosítása érdekében jónak látja. Hogy ezek az ő tanácsainak nem engedelmeskednek, hanem önző céljaik után a saját útjukon, a saját lábukon járnak, ez csak pillanatnyi kiábrándulást okoz neki; a játszmát tovább folytatja. Az önödi abrenunciáció után (1707 június 14) az országot veszített és a „francia ispitályba” került bajor választónak magyar trónjelöltsége ismét aktuálissá vált s Rákóczi nagy önzetlenséggel (hisz a trónhoz ő állt legközelebb) fáradozik ennek megvalósításán. E célból hozza létre diplomáciájának első valóban irreális tervét; XIV. Lajos közvetítsen és békítse ki XII. Károlyt és Péter cárt, hogy ezzel az északi háború megszűnjék, a svéd forduljon Bécs ellen, a svéd védenesse, Leszcinsky Szaniszló lengyel király ellen, Miksa Emánuel magyar király, ő pedig erdélyi fejedelem maradjon”. (Hóman-Szekfű i. m. 306. l.)

A fenti előadással szemben a „légüres tér”, amelyben Rákóczi irreális diplomáciája naivan játszadozik a következő: Gusztáv Adolfnak, a protestantizmus nagy championjának a dédunokája, XII. Károly svéd király, miután Narvánál megsemmisítette az orosz haderőt (1704) villámgyorsan az orosz szövetséges Lengyelországot fordult, azt elfoglalta, Agost lengyel királyt és szász választófejedelmet, aki Szászországba menekült, megfosztotta trónjától, aki helyett a lengyelek Leszcinsky Szaniszlót választották meg, majd miután Oroszország egy részét elfoglalta, 1706-ban Szászországot is elfoglalta és főhadiszállását Altranstádtban, Lipcse közelében ültette fel, ahol azonnal élénk diplomáciai tevékenység indult meg Rákóczi „irreális” tervének megvalósítására. XIV. Lajos diplomáciai tevékenységének eredményeképpen a sziléziai protestánsokkal való bánásmód ürügyével, valamint előzőleg osztrák területre menekült orosz csapatok internálásának elmulasztása, továbbá egy bécsi magyar arisztokrata sértő megjegyzése miatt (Trevelyan, i. m. II. k. 290 l.) a fiatal svéd király Ausztria megtámadását és Bécs elfoglalását határozta el. Rákóczi „irreális” koncepciójának kivédésére az angol kormány lépett közbe azzal, hogy egyrészt nyomást gyakorolt a Habsburg-kormányra, hogy a sziléziai protestánsok panaszait orvosolja, másrészt Marlborough herceget magát küldték el Altranstádtba Anna királynő képviselőjében, hogy beszélje le Károlyt Ausztria megtámadásáról. A látogatás 1707 április 28-án ment végbe s bár a nagy hírű angol hadvezér látogatása nem maradt hatás nélkül, döntő sikere nem volt. „Until the Emperor gave way — írja Trevelyan (i. m. II. k. 292. l.) — Charles would not budge. It was not till the first week of September that Vienna capitulated on all points (a sziléziai protestánsok ügyében). Then,

and then only Charles broke up his Saxon camp and marched off behind the curtain of the Russian forests...". Az angol kormány egyidejűleg interveniált a magyar kérdésben is (Rákóczi XII. Károllyal egyidőben támadott volna Sziléziában). „The refusal of the Emperor to come to terms with the Hungarians continued to enrage the English Ministers” (Additional Manuscripts 17677, xxx, ff. 273, 277—278) Trevelyan i. m. II. k. 288. l. Minderről Szekfű Gyula ennyit közöl a nemzetének multja iránt érdeklődő magyar olvasóval: „A svéd királynak felajánlotta, hogy magyarjaival Sziléziába vonul s ott egyesül vele — XII Károly azonban elutasítóan viselkedett” (Hóman-Szekfű i. m. IV. k. 295. l.). A tények megcsonkításán és összezsugorításán kívül a fogalmazás módjára is felhívjuk az olvasó figyelmét és feltesszük a kérdést, hogy ha Anglia közbe nem lép és Rákóczi Ferenc történetesen protestáns (XII. Károly valóban nem szerette a katolikusokat), mi történt volna a Habsburgok Ausztriájával?

Még jellemzőbb Szekfű előadása Rákóczi orosz politikáját illetően. „(Miután XII. Károly „elutasítóan” viselkedett) Rákóczi az oroszhoz fordult és Péter cárral kötött egy teljesen végrehajtathatatlanszerű szerződést, mely szerint elvállalja a lengyel trónt s a cár viszont megvédi őt a lengyel trónon a svéd ellen” (i. m. 295. l.). A dolog természetesen nem egészen így volt s Szekfű az idézett mű 306. oldalán újra elmondja ezt, némileg módosítva: „.../egyszerre feltűnik a Kárpátok ormán az „északi kolosszus” legbrutálisabb és legönzőbb képviselőjében, Péter cárban. Hogy Péter és XII. Károly kibéküljenek egymással, ennek feltevése nagy pszichológiai tévedés volt, mondhatnók ma, de akkor Péter cár barbár étvágásával maga sem tudta milyen területeket fog még felfalni s úgy látszik Rákóczi indítványával komolyan is (!) foglalkozott”. „A cár azonban Szaniszló helyett Rákóczit szerette volna a lengyel trónra helyezni, aki ennek gondolatát sokáig elutasítá magától, de végül elvben beleegyezett s így sikerült 1707 őszén Bercecsényinek a cárral a varsói szövetséget megkötni, melyben Rákóczi megígéri, hogy ha a lengyelek megválasztják, elfogadja a trónt s a cár viszont, hogy a lengyel trónon sereggel fogja fenntartani, a svédrel megpróbál francia-bajor meditáció útján békére lépni, ha pedig ez nem sikerülne s a svéd Magyarországot megtámadná, az ellen is megvédi” (i. m. 306. l.).

A fenti zavaros és érezhetően csonka előadással szemben a történet a maga integer teljességében a következő:

Az altranstadi francia-bajor közvetítés XII. Károllyal és Rákóczi varsói tárgyalásai Nagy Péterrel párhuzamosan folytak az irányban, hogy XII. Károly kössön békét Nagy Péterrel és Ausztriát támadja meg. XII. Károly követeléseit József császár 1707 szeptember első hetében kötött egyezségben fogadta el s ezzel egyidőben jött létre a varsói szerződés Rákóczi és Nagy Péter között, vagyis Rákóczi diplomáciája a maga részét sikeresen elvégezte, a franciáknak nem sikerült sikeresen elvégezni XII. Károllyal a magukét, Trevelyan előadásából láttuk miért. Mikor azonban XII. Károly hadserege 1707 szeptemberének vége felé elhagyta Szászországot és elindult Karéliába, amelyet Nagy Péter hadserege időközben megszállott, Ágost szász választó azonnal be-

vonult Lengyelországba és elkergette a trónról XII. Károly protezsztját, Leszcinsky Szaniszlót. Péter cár most közvetlen tárgyalásokba kezdett XII. Károllyal, akitől csupán egy kikötőt kért a Finn-öbölben, ezzel szemben szövetséget ajánlott neki a Lengyelországot visszafoglalt Ágost ellen, azzal a módosítással, hogy Ágost elkergetése után ne Leszcinsky, hanem Rákóczi legyen a lengyel király. Eben a tervben nem volt semmi „végrehajthatatlan” s egyébként is Péter cár elgondolása volt, amelyhez Rákóczi csak hozzájárult és csak abban az esetben, ha őt a lengyelek megválasztják. Amint tudjuk XII. Károly a „harebrained Hotspur” (nyúl-eszű hebehurgya), nem fogadta el ezt az ajánlatot, hanem bemezsedett Oroszország mélyébe és ott, a poltavai csatában serege teljesen megsemmisült, maga néhányadmagával Törökországba menekült, ahol öt évig bujkált és országa nélküle folytatta a háborút. Poltavában a baltikumi orosz tengeri kijárat kérdése megoldódott, Ágost lengyel királysága nem Nagy Péternek fájt, hanem XII. Károlynak, azonban arról, hogy XII. Károly olyan ostoba volt, Rákóczi nem tehetett.

A kuruc szabadságharcot tehát nem Rákóczi Ferenc nemzetközi jelentéktelensége, diplomáciai hozzá nem értése, nem a kuruc haderő „inferioritása”, meg „béke után sóvárgása”, nem is a csőd szélén álló Habsburgok „100.000 embert ide-oda dobáló” szuperioritása, sőt még csak nem is az az égbekiáltó nyomor²⁶⁾ buktatja el, amit Szekfű Gyula tanulmányában olyan ékesszólóan, de megint csak tendenciózusan rajzol meg.

A kuruc szabadságharcot — azon felül, hogy a szövetségi rendszer, amelyhez tartozott, elvesztette a háborút — maga a magyarság buktatta el, ugyanazzal a pusztító nemzeti jellemvonásával, amely Muhinál vagy Mohácsnál éppúgy elvégezte a maga ádáz munkáját, mint 1849-ben, 1918-ban, 1945-ben vagy széthulló emigrációnk egy-mást gyalázó összetevőiben ma is.

26) „De Pálffy János gróf magyar ember volt, aki katonai léttére sem vágyakozott katonai győzelemre honfitársai elcsigázott, éhező csapatai felett, melyeket dunántúli és erdélyi menekültek, asszonyok, gyermekek végláthatatlan didergő tömegei követtek — Rákóczi elvonulva mellettük, könnyekig meghatva nézte nyomorukat” (Hóman-Szekfű Magyar Történet IV. 309 l.) Ez a leírás így, megint csak Rákóczi ügyét akarja diffamálni az olvasó előtt. Szekfű, következetes módszere szerint ehhez a képhez sem tartja szükségesnek megemlíteni, hogy 1709-ben egy emberemlékezet óta nem tapasztalt borzalmas szibériai tél dühöng egész Európában, amelynek következtében elfagy minden. Trevelyan leírása szerint a katasztrófális aratást követő évben Párisban tízezrével térferegnek az éhség miatt falvaikat elhagyott, kolduló francia parasztok, kenyérmagvak ára Angliában a kétszeresére, kontinensen a háromszorosára emelkedik. Hollandiát, Németországot és Ausztriát, ahol szintén éhség van, angol tengeri szállítással mégis úgy-ahogy ellátják, de Franciaország angol tengeri blokádnál áll, Magyarországon meg nem tud behozni, hisz Oroszországban és Lengyelországban a fagy még borzalmasabb volt. Éhínség tehát 1710—11 telén valóban van Magyarországon, csak éppen azt felejtí el Szekfű megmondani, hogy miért? S mivel „elfelejtí”, a szívemarkoló kép történelmi számlája Rákóczi Ferencet terheli a Hóman-Szekfű Magyar Történetben. Hogy ez miért szükséges Szekfű Gyula számára a kassai dóm kriptájában nyugvó szent magyar halottal szemben, próbálja megfejteni a Rákóczi-kor negyedévezredes határkövével elborongó hontalan bujdosó...

A magyarság a maga fantasztikus és végzetes ösztönzöttségével a közös programmal és az egyetlen irányítással való szembefordulásra, a nagy kuruc erőfeszítés idején sem tagadta meg önmagát s az ezeréves bűn, az irígység és a Krisztus megrágalmazására is képes suttogó aljasság, most is elvégezte a maga démoni munkáját és a széthullottság gyengeségének elkerülhetetlen következményében, a kollektív egész bukásában most is elvette a büntetését.

Rákóczi Ferenc emberfeletti nagysága nem kiváló szervező-képességében, intelligens és fáradhatatlan diplomáciájában, megalkuvást nem ismerő jellemében és történetünkben szinte példa nélkül való áldozatvállalásában mutatkozik meg, hanem abban, hogy a maga kuruc-labanc, katolikus-protestáns, paraszt-nemes, dunántúli-tiszántúli, Királyhágón túli-Királyhágón inneni részlegeiben megbomlott, laza magyar komplexumot úgy-ahogy, de ütőképes kohézióban képes volt nyolc évig együttartani olyan keserű küzdelem árán, amely végülis felmorzsolta, úgy, hogy ez a daliás és fáradhatatlan ember megtört, rezignált és szomorú bölcsként töltötte el életének utolsó húsz esztendejét, 41 éves korától 61 éves korában, 1735-ben Rodostóban bekövetkezett haláláig.

A parasztság, amely szinte Krisztusának tekintette és megváltóként várta, egyre csalódottabban kezdte keveselni azokat a mérsékelt és óvatos szociális könnyítéseket, amiket a szabadságharchoz nélkülözhetetlen nemesség elvesztése és önmaga ellen való fordítása nélkül hozhatott s ahogy az évek teltek és a remélt eldorádó helyett áldozatot, lemondást és megfeszített munkát követelt a háború, úgy kezdték dezertálni az annyira várt szabadságharc ügyét azok, akiket annyira a szívébe zárt, a parasztjai.

A nemesség viszont sokallotta ugyanazt, amit a jobbágyság keveselt s amilyen ütemben kevesedett a jobbágy-teljesítmény és nőtt a birtokokon a munkáshiány és amilyen mértékben nőtt a nemesi vármegyék hadikötelezettsége, úgy kezdett a nemesség hangulata a háború ügye ellen fordulni, mert a nemesi intellektus sem volt képes megérteni, hogy a háborút, ha egyszer megindult, akárhogy is, de végig kell csinálni.

A protestánsok keveselték a szabad vallásgyakorlat terén hozott intézkedéseit, a katolikusok sokallották, a protestánsok gyanakodva szemléltek, hogy legtöbb tábornoka, Bercsényi, Károlyi, az Eszterházyak katolikusok, a katolikusok rossz néven vették, hogy udvari környezete, Vay Ádám, Ráday Pál, Ottlik György és mások protestánsok. A háború befejezésének álláspontját vallók pártja egyre élesebb ellentétbe került a háború folytatásának szükségét vallók pártjával. Csak egyben volt mindenki egy és alapjában véve mindenki Rákóczi ellen: mindenki sokallotta az adót. A magyarság megint bebizonyította, hogy belső érdekellentéteit és véleménykülönbségeit még ideiglenesen sem, még a súlyos nemzeti veszély torkában sem képes félretenni és figyelmét és energiáját kizárólag csak az

adott és pillanatnyilag mindennél fontosabb nemzeti feladatra koncentrálni.

Rákóczi nagysága és népszerűsége nyomasztóan hatott a mások nagyságát elviselni nem tudó kicsiségre, amely boldogan és mohón ragadott meg akkor is — mint ahogyan boldogan és mohón ragad meg ma is — minden lehetőséget a piedesztálra álló személyeknek a piedesztálról való lerángatására. Gyanúsítások, rágalomok indultak el az ádáz kis törpék obskurus gócaiból, amelyeket mohón elhitt és készségesen terjesztett a kollektív magyar lélek három végzetes történelmi tulajdonsága: az önzés, a gyanakvás és az ellentmondás destruktív hajlama, hiszen olyan vigasztaló élménye az a törpék kicsiségének, da az ítélezés bírói pulpitusán egy romboló félórora nagyobb, és különbnek érezheti magát az — óriásnál.

Sunyi vádak keltek utra Rákóczi egyéni ambícióiról, amikre másoknak kell pénzzel, vérrel adózniok és a suttogó propaganda addig burjánzott²⁷⁾, míg szét nem marta az egységet és fel nem morzsolta az erőt. Megindultak a „kilépések“, a „visszavonulások“, az „átállások“ — Ocskay László, Bezerédj Imre, Ebeczky Ádám, Bottka Ádám és mások — a véleménykülönbség szervezkedni kezdett s mivel akaratát, mint kisebbség nem tudta ráerőszakolni az irányításra, disszidált — egész megyék dezertáltak — és 1711 tavaszára az elgyengült magyar erő, szinte csak néhány méterrel a cél előtt, leroskadt 149 földbeszúrt lobogó mellé...

27) A gyanúsítást az ónodi országgyűlésen 1707 június 6-án, nyolc nappal a nevezetes trónfosztás előtt, Túróc megye két követe, Okolicsányi Kristóf és Rakovszky Menyhért, a katonai terhek ellen lázító beszéd hevében egy félreérthetetlen célzás formájában a fejedelem füle hallatára ki is mondták.

A mindig tartózkodóan és uralkodók méltóságával viselkedő Rákóczi érzékeny lelkéből erre kiobbant a méltatlankodás tiltakozása, önzetlen áldozataira rámutatva elégtételt követelt s mivel a két követ bocsánatkérése helyett csak döbbsent és zavart csend következett, sápadtan felállt s néhány fakó szóval lemondott a fejedelmi méltóságáról. A rendek csak erre döbbsentek rá, hogy mi mehetett végbe ennek az embernek büszke és érzékeny lelkében. Bercsényi Miklós és Károlyi Sándor felugrottak, kardot rántottak és ott helyben felkoncolták a két követet. A suttogó mérget azonban nem sikerült felkoncolniok.

V.

A BUJDOSÓ FEJEDELEM

Zöld erdő harmatát
 Piros csizmám nyomát
 Hóval lepi be a tél,
 Hóval lepi be a tél...
 Balassa Bálint

Nyolc évi harc után eltűntek Rákóczi kurucai a nemzet szeme elől. Akiknek volt otthonuk, hazamentek, akiknek nem volt, azokat elnyelte az erdő, a pusztta, meg a tiszai nádasok. Négyezren Moldván át Lengyelországba mentek s később Nagy Péter cár zsoldjába álltak be, százan és százan más országokba bujdostak és, jutott belőlük úgyszólván mindenüvé a kerek világon.

Rákóczi köré — aki a felajánlott amnesztiát nem fogadta el — sokan tömörültek; Rákóczi tartotta őket, míg lengyelországi birtokai birták, amelyeket elzálogosított s mivel a kölcsönöket nem tudta soha többé visszafizetni, zálogban maradtak örökre.

Ő maga, a szatmári békét követő évben Franciaországba ment, ahol — az előzetes egyezség alapján — XIV. Lajos apanázst adott kíséretének eltartására. Az utrechti békéig Versaillesben élt, ugyanúgy mint a másik két országát vesztett uralkodó, mikor azonban az utrechti békét megkötötték s abból Rákóczi Magyarországá kimaradt, lemondott az apanázsáról és visszavonult a francia udvartól. Mivel nagyszámú kíséretének és személyzetének eltartását nem bírta tovább, átengedte nekik gyönyörű versaillesi palotáját¹⁾, ő maga pedig teljes visszavonultságban figyelte a francia-osztrák háború alaku-

1) A kíséret eltartásának költségei fedezésére, a kíséretéhez tartozó Brenner abbé ötleteiből, más nagyurak példájára, engedélyt eszközölt ki az udvarnál egy játékkaszinóra s így nyílt meg palotájában egy kaszinó, Hotel Transylvanie néven, mely az elegáns világnak és a hasonlóan elegáns félvilágnak divatos szórakozóhelyévé vált, úgyannyira, hogy Marcel Prévost híres regényében, a „Mannon Lescaut”-ban is meg van említve. Többek között ezt a játékkaszinó-dolgót találta Szekfű „Száműzött Rákóczi”-jában a Rákócziért rajongó magyar nemzet elé, úgy, hogy annak megemlézése, hogy Rákóczi Ferenc maga ott soha meg nem fordult, annak bevételei a kíséret eltartását szolgálták, csak hangszélytelenül történt meg.

lását. Mikor aztán az utrechti béke után 11 hónappal a rastatti békét is megkötötték — XIV. Lajos 76 éves volt már akkor — s a magyar kérdéssel megint nem történt semmi, Versaillesból is elköltözött Grosboisba, az ottani kolostor egy csendes szobájába.

Mikor egy évvel később új háború tört ki a Balkánon a törökökkel, újra felcsillant valamelyes külpolitikai remény, s mivel XIV. Lajos is meghalt, leghűségesebb híveivel és személyzetének legragaszkodóbb részével Törökországba ment. A fogyó hold országa azonban már régen hanyatlóban volt, a kétéves háború török vereséggel végződött s ezzel elfakult az utolsó remény is. A szultán, III. Ahmed, megbecsülte, vendégként tartotta őt is, kíséretét is, a Márvány-tenger partján egy kis városban, Rodostóban egész utcá sorokat bocsájtott a magyarok rendelkezésére.

Rákóczi közel húsz esztendőt töltött Törökországban. Huszonnégy éves exiliumban eltörődött testét 61 éves korában, 1735-ben helyezték a rodostói temetőben nyugalomra édesanyja és mostohaapja sírja mellé²⁾, ahonnan 171 évvel később, 1906-ban hozatták hamvait, anyja, mostohaapja, Bercsényi Miklós hamvaival együtt, kurucainak ükunokái haza és elmondhatatlan pompával és megtottsággal helyezte nemzete a kassai dómban örök nyugalomra.

Rokonszenves alakja azonban frissen, elevenen, meleget sugárzóan csillog át egy negyedezredév messzeségéből is. Szép törökös arca, két meleg, barna, magyar szeme ott él mindenki benn, aki Mátyóki Ádám híres Rákóczi-portréján látta, tette, áldozata, legendás kora és halhatatlan kurucái áttörték a történettudomány zárt világát, meghódították irodalmunkat, költészetünket, színművészetünket, képzőművészetünket és zenénket egyaránt. De áttörték a magyar határokat is.

I. Lipót, I. József, III. Károly, három egymást követő császári ellenfele a nagyvilág számára fakó és színtelen és tartalmatlan árnyékok csupán, II. Rákóczi Ferenc neve azonban ott tündöklök a világ minden enciklopédiájában, kurucainak sajátos egyenruháit két évszázadon át hordta, utánozta a világ minden nagyobb nemzetének könnyű lovassága és kurucainak táncai bejárták a világ minden színpadát és ma is tanítják őket minden nagyobb bállettiskolában.

Rákóczi él. S míg két csontkeze elszakíthatatlanul fogja, tartja a nemzete számára leghűségesebb városát, Kassát, lelke, az élő, lobogó lelke országról-országra járva bujdosik most is, állandóan, pihenés nélkül és a halhatatlan Rákóczi-induló csodás dallamában ott lázít ma is minden hangversenydobogón, minden rádióállomáson, zúgva és zengve és nyugtalanul és nyugtalanítóan száguldozva az éter százféle hullámhosszán, Európában, Amerikában, Ázsiában, Ausztráliában, mindenütt.

S ha egy-egy csendes, fáradt órán itt, ott, amott, egy-egy honjavesztett magyar lakásának rádióján hirtelen és váratlanul felzendül Berlioz Hector kürtjein vagy Liszt zongoráján és a hontalan magyar megremezve felüti a fejét, — Rákóczi bolyongó, bujdosó nagy lelke suhan át a szobán.

Mert Rákóczi — él!

2) A rodostói sírokat Törökország 171 éven keresztül gondozta. Gróf Széchenyi István 1818—19-i keleti útja alkalmával elzarándokolt ezekhez a sírokhoz.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Hóman-Szekfű: Magyar Történet III—IV. kötet.

G. M. Trevelyan: Endland under Queen Anne

I. Blenheim,

II. Ramillies,

III. The Peace.

C. J. H. Hayes: A Political und Cultural History of Modern Europe I. köt.

Szekfű Gyula: Mit vétettem én?